

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTETİ

TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

İNGİLİZ MEDYASINDA KARABAĞ SORUNU

Hazırlayan

ŞÜKÜR HÜSEYNZADƏ

1317.02003

BAKÜ-2017

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTESİ

TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

İNGİLİZ MEDYASINDA KARABAĞ SORUNU

Tez Danışmanı

Öğr gör. Araz ASLANLI

Hazırlayan

ŞÜKÜR HÜSEYNZADƏ

BAKÜ-2017

ÖZET

20. yüzyılın son çeyreği, SSCB'nin çöküşü ve yeni bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında Azerbaycan da vardı. 18 Ekim 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu yıllarda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasında başlıca yeri 80'li yılların sonlarında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı başlattığı arazi iddiaları tutmuştur. Bu iddialar sonunda, Azerbaycan topraklarının %20-i işgal edilmiştir. İngiliz medya organları Karabağ sorunu hakkında bir çok haber yazdıklarını bildirmiştir. İngiliz medyasının Karabağ sorununu nasıl yorumlaması ve kamuoyunu bilgilendirmesi, Azerbaycan açısından çok önemlidir. Yayınlanan haberler, İngiliz medyasının Dağlık Karabağ bölgesini, çatışmayı ve tarihini nasıl tanımladığını ve sunduğunu göstermektedir.

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde çatışmanın başladığı ilk yıllardan İngiliz medyasında haberler, gerçeklere zıt şekilde ve Ermenilerin çıkarlarına uygun olarak yayınlanmıştır. Bunun da nedeni, Ermenilerin güçlü lobicilik faaliyetleri karşısında Azerbaycan'ın zayıf kalmasıydı. Buna karşın, Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra Batı'nın bölgeye ilişkin jeopolitik çıkarlarının artması ve Azerbaycan diasporasının Batı'da güçlenmeye başlaması sonucu, İngiliz medyasının Karabağ sorununa yaklaşımı olumlu yönde değişmiştir.

Bu çalışmada söz konusu meseler araştırılmış, İngiliz medyasında Karabağ sorunu gibi meseleler öğrenilmiş, araştırılmıştır.

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e:	Adı geçen eser
AGİK:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC:	Azerbaycan Halk Cephesi
AHC:	Azerbaycan Halk Cumhuriyeti
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM:	Birleşmiş Milletler
“DKC”:	“Dağlık Karabağ Cumhuriyeti”
DKÖB:	Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
FSA:	Freedom Support Act
Nato:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB:	Sovyet Sosyalis Cumhuriyetleri Birliği

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
KISALTMALAR	ii
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. DAĞLIK KARABAĞ SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞINDAN ATEŞKESE KADAR OLAN DÖNEM	4
1.1. Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkışında karabağ tarihinin etkisi.	4
1.1.1. Karabağ'ın Tarihi.....	4
1.1.2. Karabağ Sorununun Tarihi Kökleri.....	6
1.2. KARABAG SAVAŞI 1988'DEN ATEŞKESE KADAR	9
1.2.1. 1988 Yılı ve Çatışmaların Başlaması	9
1.2.2. 1990 Yılında Karabağ Olayları	17
1.2.3. 1991 Yılı ve Karabağ'da Olayların Kontrolden Çıkması	20
1.3. 1992 Yılındaki Gelişmeler ve Karabağ Olayları	24
1.4. Ateşkesin Sağlanması ve Çözüm İçin Girişimler	33
İKİNCİ BÖLÜM	36
2. 2016 YILINA KADAR İNGİLİZ MEDYASINDA DAĞLIK KARABAĞ SORUNU	36
2.1. Ateşkesin sağlanmasına kadar önemli gelişmeler İngiliz medyasında	36
2.1.1. Dağlık Karabağ sorununun ve bölgenin raporlanması: tarih ve tanımlar	36

2.1.2. Çatışmanın askeri olmayan safhası: kökenleri ve sonraları hakkında raporlama.....	44
2.1.3. Çatışmanın askeri safhası: sonuçları üzerine raporlama.....	54
2.1.4. Haber yorumlarının arkasındaki nedenler ve Batı kamuoyunu etkileyen faktörler.	60
2.1.5. Hocalı Katliamına medyanın tepkisi	66
2.2. Ateşkesden 2016 nisan savaşlarına kadarki dönem: önemli gelişmeler.	68
2.3. Nisan 2016 Azerbaycan-Ermenistan sınırında yaranan 4 gün savaşlarının İngiliz medyasına yansımaları.	78
2.3.1. 4 Gün Savaşı'nın genel seyri	79
2.3.2. 4 Gün Savaşı'nın Batı'daki Yansımaları	83
2.3.3. 4 Gün Savaşı'nın siyasi ve askeri sonuçları	85
SONUÇ.....	87
KAYNAKLAR	89

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu miras bıraktığı 'çatışma'lardan biri de Karabağ sorunudur. Yerel çatışmalardan başlayıp, uluslararası sistemin gündemini meşgul eden soruna dönüşen, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve nefrete dayalı iki kutbun oluşmasına neden olan Karabağ sorunu, yıllardan beri uluslararası örgütlerin ve küresel güçlerin çabalarına rağmen çözüme kavuşmamıştır. Sorun, taraflarca farklı şekilde ele alınmıştır. Sorunun tarafları olan Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uluslararası sistemin üyesi olma çabası göstermişlerdir. Ermenistan'a göre, eskiden özerkliği bulunan ve daha sonra Azerbaycan tarafından tek taraflı olarak feshedilen Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin meskunları olan etnik Ermeniler, uluslararası hukukça kendilerine tanınan self-determinasyon hakkını kullanmışlardır. Azerbaycan'ın Karabağ ermenilerini sorunun çözümü için yapılan görüşmelerde taraf olarak görmek istememesi yüzünden Ermenistan Cumhuriyeti temsil hakkını kullanmıştır.

Kitle iletişim araçları, dünyadaki farklı anlaşmazlıklar da dahil olmak üzere çeşitli konularda insanların görüşlerini şekillendiren veya etkileyen önemli bir araçtır. Bunlardan biri Karabağ konusunda Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmadır. Mevcut araştırma, BBC TV ve The Guardian, The Times, The Financial Times, The Telegraph ve The Independent gazeteleri gibi önde gelen İngiliz medya organlarının çatışmayı nasıl ele aldığını ortaya koyuyor. Soğuk Savaş döneminde Sovyet liderliğindeki Doğu bloğuna karşı ABD liderliğindeki Batı bloğuna katılan

büyük güçlerden biri olan, İngiltere’de Batı kamuoyunu şekillendiren etkili İngiliz dilli Batı medya organları oldukları için, araştırma bu medyaya odaklanıyor. 1987’de çatışma başladığında, bu çatışmanın İngiliz basınında yer alması, İngiltere’nin bölgedeki çağdaş jeopolitik ve ekonomik çıkarları nedeniyle önem kazanmaktadır. Diaspora faktörünün medya kapsamı üzerindeki etkisini değerlendirmek için, İngiltere’de ve özellikle ABD’de güçlü Ermeni diasporalarının incelenmesi de önemlidir.

Bu tezin amacı, öncelikle Dağlık Karabağ sorununun İngiliz medyasında ele alınışını ve tarihi süreci ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sorunun çeşitli boyutlarına değinilmekte, sorunun ortaya çıkışı, tarihsel süreç ve dönemsel faktörler itibariyle değerlendirilmektedir.

Tezin temel varsayımı, uluslararası örgütlerin bölgede söz sahibi olma çabası içinde olan büyük güçlerin politikaları karşısında etkisiz kalmalarıdır. En sonda ise sorunun asıl mahiyeti ortaya konduktan sonra, sorunun uluslararası nitelik kazanmasının ardından çözümüne yönelik girişimlere değinilmektedir.

Tez çalışmamız Giriş ve Sonuç bölümleri dışında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sorunun tarihçesi üzerinde durulmuş, ilk belirtilerinin ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar sorunun gelişim süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, özellikle Çarlık Rusyası’nın Güney Kafkasya’ya doğru gerçekleştirdiği Ermeni göçleri sorunun başlangıcı açısından önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Sorunun tarihsel gelişim süreci içerisinde diğer önemli dönüm noktalarını 20.yüzyılın başlarında bölgede teşvik edilen etnik çatışma ve sonrasında Moskova yönetiminin yoğun baskılarıyla Azerbaycan toprakları içerisinde Dağlık Karabağ Özerk

Bölgesi'nin kurulması ve nihayet 20. yüzyılın sonlarında Ermenistan'ın bölgeye yönelik toprak iddiaları üzerine başlayan çatışma teşkil etmektedir.

İkinci bölümde, Dağlık Karabağ sorununun İngiliz basınına yansımaları ve söz konusu meseleye batı medyasının yaklaşımı, Nisan 2016-da 4 Gün Savaşları gibi meselelere değinilmiştir.

Sonuç kısmında, çalışmanın başında ileri sürülen varsayımları desteklemek üzere ortaya konan verilerin ne ölçüde gerçeğe uygun olduğu, sorunun mahiyeti itibariyle önerilen çözüm yollarının gerçek anlamda çözümü getirme şansı anlatılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DAĞLIK KARABAĞ SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞINDAN ATEŞKESE KADAR OLAN DÖNEM

1.1. Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkışında karabağ tarihinin etkisi.

1.1.1. Karabağ'ın Tarihi

9 Mayıs 1747 yılında Nadir şahın ölümünden hemen sonra Penahali Bey Karabağ Hanlığını kurmuştu. Penahali Han 1748 yılında Boyat Kalesini yaptırmış ve Karabağ'ı yönetmeye koyulmuştu. Penahali Han genellikle Karabağ yönetiminin sağlanmasında Cavanşir ve diğer Türk soylarından destek alabilmişti. Penahali Han'ın kendisi de Cavanşir soyundandır. Zamanla Karabağ Hanlığın gelişmesi Azerbaycan'ın diğer hanlıklarını korkuya düşürmeye başlamıştı. Şeki Hanı Çelebi Han Karabağ hanlığının ortadan kaldırmak için Boyat kalesini kuşatsa da Karabağ hanlığını ortadan kaldıramamıştı. İran'da sık sık değişen yönetimler, Azerbaycan'ı kendi idaresine katmak çabaları ve Azerbaycan hanlıklarının Karabağ'a saldırıları Penahali Han'ı yeni ve daha güvenli bir kale yaptıрмаğa zorlamıştı. Bu durum karşısında Penahali Han 1750'li yıllarda Şuşa şehri yakınında yeni bir kale inşa ettirmişti. Kale önceleri Penahabat ismiyle anılsa da daha sonra Şuşa adıyla tanınmaya başlamıştır.¹

1795 yılının yazında İran Şahı Ağa Mehmet Şah Kaçar Transkafkasya'ya saldırmaya başladı. Kardeşi Alikulu Han, İrevan

¹ Ferudun Şuşinski, **Şuşa**, Bakü, 1968, s. 70.

Hanlığı, kendisi ise Karabağ Hanlığı üzerine yürümüştü ve Şuşa kalesini kuşatma altına almıştı. Şuşa kalesi kuşatma altında bulunduğu sıralarda İbrahimhalil Han Şuşa kalesi içerisinde, kalenin savunması için halk birliklerinden oluşan ordu yerleştirmişti. Şuşa kalesi 33 gün kuşatma altında kalmış olsa da Kaçar kuşatmasına yenik düşmemişti. Bu durum karşısında Şah Kaçar kuşatmaya son vererek Gürcistan üzerine yürümüştü. Böylece Şah Kaçar Tiflis'i işgal ederek 20.000 kişiyi katletmişti.²

Daha sonra Karabağ Hanlığı ile Rusya İmparatorluğu arasında yapılan Kürekçay antlaşmasından sonra 24 Ekim 1813 yılında Gülistan köyünde İran'la Rusya arasında Gülistan barış antlaşması imzalanmıştır.³ Böylece birinci Rus-İran savaşının son bulması ve Gülistan antlaşmasının imzalanmasıyla Azerbaycan topraklarının Rusya'ya verilmesinin birinci aşaması tamamlanmıştı.

Gülistan Antlaşmasından 13 yıl sonra Rusya ile İran arasında yeniden savaş çıktı. Fethali Şah ordusunu bu durum karşısında Gülistan Antlaşması ile belirlenen sınırlar üzerine gönderince Gülistan yeniden gündeme gelmişti.⁴

Çar I. Nikola, Paskiviç kumandanlığındaki ordularını Tebriz'in yakınlarına varacak kadar güneye çekerek, savaşı zaferle bitirmişti. Bu durum karşısında Fethali Şah barış isteğinde bulundu ve savaş Türkmençay antlaşmasıyla sona erdi. Şubat 1828'de Türkmençay antlaşması resmen imzalanmıştı.⁵

² Ziya Bünyadov, **Azerbaycan Tarihi**, Azərneşr, Bakü, 1994, s. 531.

³ Mir Mövsüm Nevvab, **1905-1906 Yıllarında Ermeni-Müslüman Davası**, Bakü Azerbaycan Neşriyatı, 1993, s.145.

⁴ Nazim Axundov, **Karabağ Salnamesi**, Yazıçı Neşriyatı, Bakü, 1989, s. 7.

⁵ **Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi**, Dağlık Karabağ Özerk Vilayet Bölümü, III. Cilt, Bakü, 1979.

Ermenilerin bu arazilere göç ettirilmesi sonucunda Azerbaycan'ın özellikle de Karabağ nüfusunun etnik yapısı önemli ölçüde değişikliklere uğramıştır. Zira 1832- 1833 yılları verilerine göre Karabağ nüfusunun .

% 65'ni Azerbaycan Türkleri, % 35'ni ise Ermeniler oluşturmalarına karşın daha sonra bu oranlar 1886 yılında % 42 ve % 58, 1897 yılında ise % 46 ve % 53 arasında değişmiştir.⁶ Daha sonra 1822 yılında Rusya tarafından Karabağ Hanlığı iptal edilmiş ve 1840 yılına kadar resmen Karabağ Eyaleti olarak kalmıştır. 1840 yılında Karabağ toprakları Rusya tarafından kazalara bölünmüş ve Kaspi Vilayetine bağlanmıştır.

Yukarıda da anlatılanlardan anlaşılacağı gibi Karabağ tarihinin hiçbir döneminde Ermenistan'ın arazileri olmamıştır. Tam aksine Ermenistan Devleti Sovyetler Birliği'nin kuruluş yıllarında Azerbaycan topraklarının Ermenilere verilmesi sonucunda kurulmuştur.

1.1.2. Karabağ Sorununun Tarihi Kökleri

Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti kurulurken, bu arazi daha önce Dağlık Karabağ olarak bilinmekteydi. Karabağ Hanlığı 1805 yılında yapılan antlaşmayla Rusya'ya birleştirilmiş, 1828 yılında ise tamamen Rusya'nın kontrolüne girmiştir. Bu dönemlerde Karabağ Hanlığının dağlık bölgesi Dağlık Karabağ olarak bilinmekteydi. Yukarı Karabağ'la Aşağı Karabağ'ı bir birinden ayıran Karabağ Yaylası da bölgeye dahildi. Nüfusunun çoğunluğu Ermenilerden oluşan Karabağ Yaylası 1923 yılında özerklik almış ve Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti veya Azerbaycan'ın sınırları içerisinde Dağlık Karabağ olarak bilinmiştir. Daha sonra Karabağ idari birimlere de bölünmüştür. Karabağ'ın bölündüyü iller “Şuşa (şuanki

⁶ Ziya Bünyadov, a.g.e., s. 570.

vilayetin merkez bölgesi), Cavanşir ve Karyagin ili (şimdiki Cebrayıl ili), onun küçük bir bölgesi de Zengezur iline bağlanmıştır. Bu nedenden dolayı 1920 yılında tamamen Zengezur ilini “Sovyet Ermenistan’ının ayrılmaz bölgesi” ilan eden N.Nerimanov’un bildirisi, vilayet nüfusunun bir kısmı tarafından bu toprakların Ermenistan’a birleştirilmesi gibi anlaşılmıştır.⁷

1921 yılında ise dört Kafkas Sovyet Bürosunun toplantısında Rusya Komünist Partisi’nin Merkez Komitesi üyesi Stalin ve diğer Kafkasya Sovyet Bürosu üyeleri Toplantıda “Karabağ Meselesi” adlanan sorunu tartışmışlardı. Bu tartışma sonucunda ortaya bir kaç iddia atıldı ve bu konuda oylama yapılmıştı.

1. Karabağ Azerbaycan arazileri içerisinde kalmalı.

Yapılan öneriyi kabul edenler: N.Nerimanov, Nazaratyan (Ermeni), Maharadze. Karşı gelenler ise; Kirov, Orcanikidze, Myasnikov, Figatner.

2. Karabağ’da yerleşen Azeriler ve Ermeniler’in katılımı ile sorgu geçirilsin. Lehte oy kullananlar: N.Nerimanov ve Maharadze

3. Karabağ’ın dağlık bölgesi Ermenilere verilsin.

Bu öneriye kabul edenler: Orcanikidze, Myasnikov Figatner ve Kirov olmuştur.

4. Soruna ilişkin sorgu Ermeniler arasında geçirilsin, yapılan bu öneriye katılanlar ise: Nazaretyan, Orcanikidze, Myasnikov ve Figantner olmuştur.

⁷ Abbas Çilovdarlı, Şehla Abbaskızı, **Türk Yurdu Karabağ-Yüzyıl Muharebe**, Nergiz Neşriyatı, Bakü, 2000, s. 67.

Nihayetinde toplantıdan şu karar çıkmıştır: Dağlık Karabağ Ermenistan'a bağlansın ve sorgu Ermeniler içerisinde yapılsın. Özellikle belirtelim ki, Stalin yapılan bu oylamaların hiç birine katılmamıştır.⁸

N.Nerimanov toplantıda alınan kararlara itirazını bildirmiş ve bu sorunun yeniden Merkez Komite'de görüşülmesini ısrarla talep etmiştir. Yaşanan tüm bu olaydan bir gün sonra, yani 5 Temmuz'da Merkez Komitenin Kafkasya Bürosu "Karabağ Sorununu" yeniden görüşmüştü. Önceki toplantıda yapılan yanlışlıklar yeniden düzeltilmişti ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan içerisinde kalmasına yönelik karar alınmıştı.⁹

Aynı yıllarda Azerbaycan Merkezi Komitesi Dağlık Karabağ'ın Özerk Vilayet olmasını karara bağlamıştır. Şuşa merkez olmakla 1923 yılında Dağlık Karabağ Özerk Vilayetinin kurulduğu resmen ilan edilmiştir. Sonraları vilayetin başkenti Şuşa'dan Hankenti'ne alınmıştır. Bundan sonra ise Hankenti'nin ismi Stepanakert olarak değiştirilmiştir. Azerbaycan SSC'nin Merkezi Komitesi 1923'de Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin statüsünü SSCB Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin talimatı doğrultusunda belirlemiştir.¹⁰

N.Nerimanov'un beyannamesinde "Sovyet Ermenistan'ının ayrılmaz hissesi" ilan edilen Dağlık Karabağ'ın 6742 km² araziye sahip Zengezur ilçesi Ermenistan Devrim Komitesi başkanı S.İ.Kasya'nın arzusu ile Azerbaycan ve Ermenistan arasında bölünmüştür. Zengezur'un Kürtler yaşayan 3015 km² arazisi ise Azerbaycan'ın arazisi içerisinde kaldı. Bu

⁸ Mensur Elisoy, "Bolşevikler ve Karabağ" **Azadlık Yolu**, Bakü, 11 Nisan 1999.

⁹ Mahmud İsmayıl, **Azerbaycan Tarihi**, Azərneşr, Bakü 1993, s. 86.

¹⁰ İsmayıl, a.g.e., s. 87.

bölüşümde Azerbaycan Dağlık Karabağ'ın 6742 km²'ye eşit olan arazisinden 3637 km²'lik bölümünü Ermenistan'a bırakmıştır.¹¹

İngiliz Sovyet uzmanı Dr. Harold Shukmen'e göre "Karabağ'ı Ermenistan'a bağlamak mümkün değildir. Haritaya bakmak yeter. Karabağ Azerbaycan'da bir yer ve en az bin senelik bir Türk bölgesidir. Bunun Ermenistan'a katılması ile, diğer milletlerin de kendi etnik ve dini isteklerini sıralamaları söz konusudur."¹²

1.2. KARABAG SAVAŞI 1988'DEN ATEŞKESE KADAR

1.2.1. 1988 Yılı ve Çatışmaların Başlaması

1987 yılının Ağustos ayında Ermeniler Karabağ'da Ermeni nüfusunun çoğunluğunu öne sürerek bölgenin Sovyet Ermenistan'ına bağlanması için Moskova'ya başvuruda bulundukları yukarıda belirtilmiştir. Bu olaydan hemen sonra Ermenistan'da ve Karabağ'da Ermeniler gösterilere başlamışlardı. 1988 Şubat ayında ise Karabağ Ermenileri, Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması kararını aldılar.¹³ Böylece Karabağ savaşının patlak vermesi kaçınılmaz hale gelmişti. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin Karabağ Ermenilerinin bu kararını geri çevirmesiyle Ermenilerle Azeriler arasında çatışma da başlamıştı.

Stepanakert'te 11 Şubat günü Ermenilerin Karabağ'ın kendi Cumhuriyetlerine bağlanmasını hedef alan gösterilerine karşı güvenlik kuvvetleri önlem almış olsalardı, belki de Kafkasya olayları bu şekilde

¹¹ Abbas Çilovdarlı, Şehla Abbaskızı, a.g.e., s.s 68-69.

¹² Ahmet Aliarslan, **Dar Geçit**, Yeni Düşünce Yay., Washington, 1991, s. 17.

¹³ İsmayıl Veliyev, **Dünya Susur, Tarih Susmur**, Gençlik Neşriyatı, Bakü, 1994, s. 228.

gelişmeyecekti. Ama polisin kendilerine karşı çıkmadığını gören Ermeniler, 60 yıl sonra ilk kez kendileri için 20 gün süreli bir “hürriyet parantezi” açtılar. Gösterilere silahla karşı konulmamasını isteyen Gorbaçev, olay mahalline iki yetkili parti yöneticisini göndermekle yetindi ve böylece durumu kontrol altına alabileceğini düşünüyordu.¹⁴

1988 Şubat ayının 28-29’da Sumgayıt olayları patlak verdi. Bir kaç ay sonra ise Azerbaycan’da yönetim değiştirildi.

Olayların Sumgayıt’a nasıl sıçradığı konusu, dünyanın diğer uzman araştırmacıları için bir merak konusu oldu. Acaba bu olayların Sumgayıt’a sıçramasına sebep olan neydi?

Bunun nedeni şöyle açıklanabilir: Sumgayıt çeşitli milletlere mensup insanların yaşadığı kozmopolit bir şehirdir. Bunun böyle olmasına sebep Sumgayıt’ın bir sanayi şehri olmasıdır. Burada yaşayanların bir çoğu köylerden gelen ve gecekondualarda oturan insanlardır. Bundan başka çeşitli hapishanelerden serbest bırakılan sabıkalı insanların çoğunluğu Sumgayıt’ta yaşamaktadır. Bunların çoğunun yapacak işeri bile yoktur. Bu şehirde böylesine sosyal bir çevre içerisinde yaşayan insanlardan bazıları, zaten Karabağ’da baş veren hadiseleri bahane ederek karışıklık yaratmaya ve intikam hırsı ile çeşitli yerlere ve insanların yaşadığı toplu konutlara saldırmaya hazırды. Burada Ermeni tahrikini de göz önünde tutmak gerekir. Sumgayıt’ta hadiseler başlayıp çeşitli yerlerde insanlar yaralanıp ve öldükten sonra, yapılan araştırma ve tahkikatta, Eduard Grigorian adlı bir Ermeninin daha önce aralarında kan davası olan yedi Ermeniye kendi eli ile öldürmüş olduğu anlaşılmıştır. Hadiseler başladığı

¹⁴ Cemalettin Taşkiran, a.g.e., s. 125.

zaman dünyanın çeşitli ülkelerinden foto muhabirleri ve gazetelerin Sumgayıt'ta hazır olması, zaten böyle bir hareketin Ermeniler tarafından başlatılacağını gösteriyordu.¹⁵

Sovyetler Birliği Komünist Partisi bu yasa dışı kararı görmezden gelmişti. Ermenilerin böyle karar almaları Azerbaycan'a karşı açıkça meydan okuma mahiyetindeydi. Bu dönemlerde Dağlık Karabağ'ın Tophane ormanında Ermenilerin ağaçları kesmesi, buraya bazı fabrikaların kurulması için Ermenistan hükümeti tarafından alınan kararları uygulaması ise Azerbaycan'da halkın büyük tepkisine neden oldu. Bu açıkça Azerbaycan hükümetini ve Azerbaycan Komünist Partisini tanımama anlamına geliyordu. 1988 17 Kasım ile 5 Aralık tarihinde Bakü'de Azatlık meydanında halk geniş katılımlı protesto mitingi gerçekleştirmişti.¹⁶

1989 yılının 16 Temmuz'unda Bakü'de Azerbaycan Halk Cephesi kurulmuştu. Halk Cephesi'ne Bakü Devlet Üniversitesi'nden tarihçi Ebülfez Elçibey (Aliyev) başkanlık etmişti. Aynı yılın Eylül ayının 5'de Azerbaycan Halk Cephesi'nin adli makamlarca kaydı yapıldı ve resmileşti. Karabağ'da Azerileri savunmak için Milli Müdafa Komitesi kurulmuştu. 1989 Eylül ayında Azerbaycan Yüksek Sovyet'inin almış olduğu kararla (DKÖV) Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti Özel Yönetim Komitesi kanunla iptal edilmişti. Tüm bunlara rağmen Sovyet üst düzey yöneticileri Karabağ'ı Ermenilere vermek için çaba gösteriyordular. Bu durumdan cesaretlenen Ermenistan Yüksek Sovyeti 1989 yılı Aralık ayının 1'de Dağlık Karabağ Ermenileri'nin yasadışı Milli Şurası ile

¹⁵ Mehmet Alizade, **İstiklale Doğru**, Asya Üniversitesi Yayınları, Bakü, 1997, s. 22.

¹⁶ Bahtiyar Vahapzade, **Şenbe Gecesine Giden Yol**, Azərneşr, Bakü, 1991, s. 173.

beraber “Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ’ın birleşmesi konusunda “Sovyetler Birliği Anayasasına aykırı karar kabul etmişlerdi.¹⁷

Yüksek Sovyet Prezidyumu ise program dışı toplantısında Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanması isteğini reddetmişti. Toplantıdan sonra yayınlanan sert bildiride, “Bazı grupların iki cumhuriyet arasındaki sınırların yeniden çizilmesini savunmasını kabul edilemez olduğu” vurgulanmıştı.¹⁸

13 Ocak 1990 günü Moskova’nın desteği ve kışkırtması ile eli silahlı Ermeni çeteleri Dağlık Karabağ’daki Azerbaycan köylerine silahla saldırmaya başlamıştı. 13 Ocak tarihinde 12 askeri helikopterle 500 silahlı Ermenilerin Azerbaycan’ın Hanlar kasabasına kadar ilerlemesinden sonra AHC’nin kararı ile Azerbaycan Milli Savunma Şurası kurulmuştu.

18 Ocak 1990’da Azatlık Meydanı’nda toplanan halka hitap eden Debdimikov Bakü’ye getirilen Sovyet ordusunun halkın güvenliğini sağlamak ve korumak için getirildiğini söyledi. Girenko ise AHC’nin 20 Ocak 1990 günü Azatlık meydanında büyük bir miting yapacağını, artık Azerbaycan hükümetinin olmadığını ve zaten Azerbaycan’ın 9 büyük şehrinde hükümet binalarının AHC’nin üyelerinin eline geçtiğini, 20 Ocak’ta Bakü’de hükümete AHC’nin el koyacağını, Moskova’nın bildiğini ve bunun asla kabul edilmeyeceğini İ.Memmedov’a söylemişti. Rusların bu ayrılmaya ve Sovyetler’den kopmaya ne pahasına olursa olsun mani olacağını açıkça söylemişti. Bakü’ye ordu gerekmediğini fakat bu ordunun Azerbaycan’ın Sovyetler Birliğinden ayrılmasına mani olacağını belirten

¹⁷ Mehmet Alizade, a.g.e., s. 22.

¹⁸ Tanyu, a.g.e., s. 107.

Girenko Sovyetler Birliği Savunma Bakanı Yazov'un "Ordunun Bakü'ye girmesine mukavemet gösteren hangi canlı varlık olursa olsun, ona aralıksız ateş açılması" yolundaki emrini tekrarlamıştı. 19 Ocak günü saat 19:45'te Bakü televizyon vericisinin bulunduğu kulenin patlatılmasından sonra AHC'nin halk ile kurduğu irtibatı tamamen kesilmişti.

20 Ocak 1990 günü gece yarısını geçtikten sonra AHC'nin liderlerinden İ.Memmedov'un başkanlık ettiği Azerbaycan Milli Savunma Konseyinin baş karargah binasına, "Tanklar Geliyor" diyerek birinin içeri daldığı belirtilmekte, sonra yoğun bir şekilde ateşin başladığı ve sabaha kadar devam ettiği, alınan tarihi kayıtlar arasında Primakov'un dediği gibi hareket eden her şeye ateş açılmıştı. Hatta ışık gelen evlerin pencerelerine bile ateş açılmıştı. İ.Memmedov olup bitenleri gözlerimizle gördük ve 04:30'dan 12.00'ye kadar saydığımız ölü sayısı 124, yüzlerle de yaralı günahsız insan.¹⁹

20 Ocak 1990'da Bakü Rus birlikleri tarafından işgal edildikten hemen sonra olağanüstü hal ilan edilmişti. Azerbaycan Komünist parti birinci sekreteri Vezirov görevinden alınarak Ayaz Mütellibov Azerbaycan Komünist Partisi Başkanlığına getirilmişti. 30 Eylül 1990 yılında ise Azerbaycan'da parlamento seçimleri yapılmıştı. Bu dönemlerde Karabağ sorununu çözmek için Azerbaycan'da Teşkilat Komitesi kurulmuştu. Azerbaycan Komünist Partisinde ise ikinci önemli mevki tutan V.Polyaniçko bu komiteye başkan olarak atanmıştı. Teşkilat Komitesi ilk başlarda sorunun çözümü için faaliyette bulunsa da sonra etkisiz kalmıştı. 17 Mart 1991 yılında ise Sovyetler Birliğinin sürdürülmesi için halk

¹⁹ Tanyu, a.g.e., s. 69.

oylamasına gidilmişti. Diğer Cumhuriyet'lerde olduğu gibi Azerbaycan'da da oylamanın sonuçlarına hile karışmış ve sonuçlar sahteleştirilmişti. 1991 yılının 19-21 Ağustos ayına gelindiğinde ise Moskova'da hükümet darbesi yapılmıştı. Bu darbe sonucunda Azerbaycan'da durum değişmişti. Bu aşamadan sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi kaçınılmaz olmuştu. Bu olaylardan sonra Ermenistan'da da siyasal değişiklikler yaşanmıştı. 16 Ekim 1991'de başkanlık seçimleri yapılmış ve Levon Ter-Petrosyan oyların %83'ünü almayı başarmıştı.²⁰

1991 yılının Ekim ayının 9'da ise Azerbaycan Cumhuriyetinin Milli Ordusu kurulmuş ve ayın 18'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmişti.

1992 yılının Şubat ayının 26'da Ermenistan silahlı kuvvetleri Rusların 366 motorize alayının da yardımıyla tarihte kanlı bir sayfa gibi kalacak Hocalı katliamını gerçekleştirmişti. Hocalı katliamı tamamen insanlığa karşı yönelmiş soykırımdı. Bu katliamda yüzlerle masum ve günahsız Azerbaycan Türkü vahşicesine katledilmişti. Bu durum karşısında ülkede istikrar daha da bozulmuş ve 1992 yılının Mart ayında halkın büyük baskı ve direnişi karşısında çaresiz kalan Ayaz Mütellibov istifa etmek zorunda kalmıştı.

Azerbaycan Parlamento başkanı Yakup Memmedov Parlamento başkanlığıyla birlikte cumhurbaşkanlığı görevlerini de üstlenmişti. Daha sonra Y.Memmedov İran devletinin yardımıyla Karabağ sorunu barış yoluyla çözüme bağlamak istemiş ve bunun içinde 1992 yılının Mayıs ayında İran'a ziyarette bulunmuştu. Mayıs ayının 8'de ise Azerbaycan ve Karabağ'ın en büyük kentlerinden biri olan Şuşa kenti Ermeniler

²⁰ Ahmet Ali Arslan, *Azerbaycan'ın Demokrasi Yolundaki Çilesi*, Washington, 1991, s. 141.

tarafından işgal edilmişti. Y.Memmedev Bakü'ye döndüğünde ise ülkede darbe girişimiyle karşılaştı. Yani Azerbaycan'ın eski cumhurbaşkanı A.Mütallibov Parlamento yoluyla tekrar iktidara getirtilmeğe çalışmış, fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Y.Memmedov olaylar karşısında istifa etmişti. İsa Kamber ise Azerbaycan Halk Cephesi adayı olarak Parlamento başkanı seçilmişti. Yeni seçilen İsa Kamber hem parlamento hem de cumhurbaşkanının görevlerini yürütmeğe başlamıştı. Ülkede süren istikrarsızlık ve kargaşaları iyi değerlendiren Ermeniler Laçın'ı işgal etmişlerdi.

9 Ekim 1992 yılında Azerbaycan Milli Ordusunun kuruluş yıldönümü Bakü'de büyük coşkuyla kutlandı. Hızla ilerleyen Milli Ordu Şuşa şehrini de işgalden kurtarmak üzereydi. Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey Ermenistan işgalci kuvvetlerine üç gün süre tanıyarak Karabağ'dan çıkmalarını talep etti. Fakat ordunun hızlı bir şekilde devam eden ilerleyişi sonradan durdu. 1993 yılının Şubat ayında AHC beyanat verdi ve Karabağ'da bulunan Azerbaycan ordu bölmesine kumandanlık eden Albay Suret Huseynov'u kınadı. Bu kınamadan sonra ordu Ağdere'deki mevzilerinden geri çekilmişti. Bundan çok az sonra Kelbecer Ermeniler tarafından işgal edilmişti.²¹

4 Haziran 1993 yılında ise Gence kıyamı patlak vermişti. S.Hüseynov hükümete karşı ayaklanarak kendi emrinde bulunan askeri birliklerle Bakü'ye doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu durum karşısında Başbakan Penah Hüseynov istifa etmiş, daha sonra ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Parlamento başkanı Haydar Aliyev Bakü'ye davet edilmiş ve

²¹ Tofik Abbasov, **Devlet Başçılarının Umumavropa Görüşü**, Bakü, 1998, s. 56.

Azerbaycan Parlamentosuna başkan seçilmişti. Bu sırada Ermeni işgalci kuvvetlerinin Kelbecer'den çıkmasına yönelik BM'nin 822 sayılı Kararnamesi kabul edilmişti. 1993 yılının 17 Haziran gününde ise Elçibey Bakü'den ayrılarak Nahçıvan'da Keleki köyüne gitmişti.

Azerbaycan küçük beyliklere bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Etnik ihtilaflar devamlı olarak körüklenmekteydi. Bazı çevreler Azerbaycan'a müdahale konusunda Karabağ probleminden başka Lezgi, Kürt ve Taliş problemlerinden yararlanmaktaydılar. Artık Lezgiler, Talişlar ve Kürtler kendi siyasal partilerini kurmuşlardı. Ocak ayı sonlarına doğru “Lezgi Demokrat Partisinin” kurultayı yapılmış, parti başkanı Fahrettin Aydayev Azerbaycan'ın kuzey sınırında gidiş gelişin serbest olmasını, çifte vatandaşlık kanununun çıkarılmasını ve bölgenin serbest ekonomik bölge ilan edilmesini talep etmişti. Haziran 1993'te Gence isyanı ve darbeden sonra Azerbaycan'ın İran sınırındaki Lenkeran'da “Taliş Muğan Cumhuriyeti” kurma girişimleri ortaya çıkmıştır. “Taliş Muğan Cumhuriyeti”nin başkanı General Elikram Hümmetov 26.07.1993'te Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya Cumhuriyetlerine başvurarak tek yanlı olarak ilan ettiği cumhuriyetin BDT'ye üye kabul edilmesini talep etmiştir.²²

1993 yılında ülkede referandum yapıldı ve Ebülfez Elçibey cumhurbaşkanı görevinden uzaklaştırılmıştı. 1993 yılının Ekim ayının 3'deki seçimler sonucunda Haydar Aliyev Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı seçilmişti. Halka seslenen Aliyev Karabağ sorununu savaş yoluyla çözme isteğini açıklamıştı. Ermenistan silahlı birleşmelerinin işgali durdurulmuş

²² Cemalettin Taşkiran, a.g.e., s. 128.

ve Füzuli ilinin bir kısmı işgal altından kurtarılmıştı. Bir süre sonra ise bölgede savaş durdurulmuştu. 1994 yılının Mayıs ayında Kırgızistan'ın başkentinde Bişkek protokolü imzalanmıştı. Bundan sonra Karabağ'daki savaş bölgesinde ateşkes ilan edilmiş ve sorunun görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulması yönünde tarafların mutabakatı sağlanmıştı.²³

1.2.2. 1990 Yılında Karabağ Olayları

2 Ocak 1990 günü Karabağ'ın başkenti Stepanakert'de (Hankendi) Ermenilerin, Azeri Türklerini taşıyan bir otobüs konvoyuna saldırımları üzerine, otobüslerde bulunan koruma polisleri saldırganlara ateş açtı ve saldırganlardan 1 kişi ölmüş, 3 kişi de yaralanmıştı.

9 Ocak'ta durum daha ciddi boyutlara ulaşmıştı. Çünkü, Ermenistan Yüksek Sovyet'i 9 Ocak'ta aldığı bir kararla, Karabağ'ı 1990 ekonomik planı içine almıştı. Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i, bu kararı geçersiz saydığını bildirse de Ermenistan Yüksek Sovyet'i buna karşılık, Ermenistan Cumhuriyeti'nde önce Ermenistan kanunlarının geçerli olduğunu söylemişti.²⁴ SSCB Anayasasına göre birlik ülkeleri yasalarıyla birlik yasalarının çelişmesi durumunda birlik yasalarının geçerli olacağı belirtilmiştir.

Bir anlamda ülkede iç savaş baş göstermişti. Bu iç savaş durumu karşısında Moskova Azerbaycan'a asker sevk etme kararı almış ve 17 Ocak'tan itibaren Azerbaycan'a asker sevki başlamıştı. 19 Ocak'ta da, Moskova'nın Azerbaycan'a gönderdiği asker sayısı 24 bini bulmuştu.

²³ Aslan, a.g.e., s. 128.

²⁴ Mark Saroyan, *The Karabakh Syndrome and Azerbaijani Politics*, 1990, s.s. 14-16.

Azerbaycanlılar bütün yolları tuttukları için Sovyet askerlerinin görev yerlerine gitmeleri ancak helikopterlerle mümkün olabilmmişti. Bu arada, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, her iki tarafa da çağrıda bulunarak silahlarını teslim etmelerini istemişti.

Sovyet askeri kuvvetleri 20 Ocak 1990'dan itibaren, Bakü'ye girmek için tanklar ve zırhlı araçlarla harekete geçmişti. Bakü'ye giden yollar, terk edilmiş otomobiller ve otobüslerle kapatılmıştı. Tanklar, bunların üzerinden geçerek yolları açmıştı. Askerlerin sivil halka ateş açmaları neticesi, 23 Ocak'ta ölü sayısı 93'e ulaşmıştı. Sovyet kuvvetleri, petrol tankerleri ile kapatılmış olan Bakü limanını, 24 Ocak'ta bu gemileri bombardıman etmek suretiyle ele geçirmişti. 21 ve 22 Ocak günlerinde, onbinlerce insanın katılması ile, Bakü'nün "işgalinde" ölenler için muazzam cenaze törenleri yapılmıştı. Aynı zamanda bütün Azerbaycan'da genel grevler ilan edilmişti.

1989'da Ermeni Milli Hareketi'nin bir terörist kolu olarak kurulan Ermeni Milli Ordusu'nun "fedaileri", 24 Mart 1990 günü Ermenistan sınırı yakınındaki Azerbaycan'ın köylerine saldırmış, 2 kişiyi öldürmüştü, bir ailenin de evini ateşe vererek diri diri yakmışlardı. Bu saldırı Ermenistan-Azerbaycan sınırlarında çatışmaların şiddetlenmesine sebep olmuştu. Bunun üzerine, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i, her iki cumhuriyetin liderlerine de sert uyarıda bulunarak, görüşmelere oturmalarını istemiş, iki cumhuriyetin başkanları, Tiflis'te bir araya gelmişti. Bundan sonra çatışmalar yavaşladı ise de, arkası kesilmemişti.²⁵

²⁵ Mediha Akarslan, **Değişen Dünya Dengeleri, Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, Bursa, 1991, s. 97.

Ermenistan, 23 Ağustos 1990'da yayınladığı bir deklarasyon ile bağımsızlığını ilan etmişti. Bu belgede Karabağ Ermenistan toprağı sayılmış ve Ermenistan'ın kırmızı-mavi-turuncu renkte kendi milli bayrağı olacağı belirtilmişti.

Türkiye ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler 1989 yılından itibaren artan bir şekilde gelişirken, karşılıklı ziyaretler de yoğunlaşmıştı. Ermeniler de Türkiye ile sınır ticaretini geliştirmek istemiş ve Karadeniz Ekonomik işbirliği projesini desteklediklerini açıklamıştı.²⁶

Eylül 1990 ayı Ermenilerin Laçın, Akdam, Askeran kentlerine, Şuşa-Bakü yollarına saldırıları ile geçmişti. SSCB İçişleri Bakanlığı Birlikleri Başkomutanı Yardımcısı Boris Smislov, “Ermenistan Hükümeti'nin engelleyici tutumu yüzünden, Ermeni militanların ellerindeki silahların toplanmadığını” bildirmek suretiyle bu saldırılarda Ermenistan Hükümeti'nin rolünü kanıtlamıştı.²⁷ Belirtmek gerekir ki, SSCB İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Ermenistan hükümetinin tutumunu bilmesine rağmen ona karşı önlemler almada Azerbaycan'a karşı oldukları kadar sert olma gereğı duymamışlardı. Bakü'de silahsız halka karşı ağır cinayet işleyen İçişleri Bakanlığı ordusu Ermenistan'daki yürüyüş ve protestolara engel olmak, Dağlık Karabağ'da Ermeni çetelerinin saldırılarını önlemek konusunda silahlı gücüne başvurmamıştı.

30 Eylül 1990 günü Azerbaycan'da Yüksek Sovyet (Yasama

²⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasal Tarihi**, Cilt.II (1980-1990), Ankara, 1991, s. 210.

²⁷ **Azerbaycan Cumhuriyetinin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 60.

Organı) için genel seçimler yapılmıştı. 350 sandalyeli bu parlamentoya millet vekili seçilmek için 1198 aday müracaat etmişti. 4 milyondan fazla seçmenin katıldığı bu seçimde KP adaylarının kazanacağı açıktı. Adaylar arasında 1987 yılında Gorbaçov tarafından SSCB, KP politbüro üyeliğinden azledilen Haydar Aliyev dikkati çekiyordu. Halk Cephesi önderi Ebulfez Elçibey “Sovyet Azerbaycanı’nda millet vekili olmayı reddettiği için” adaylığını koymamıştı.

1.2.3. 1991 Yılı ve Karabağ’da Olayların Kontrolden

Çıkması

Körfez Krizi bir bakıma Gorbaçov’un, ülkenin iç kargaşalıklarının ve ekonomik sıkıntıların unutturmasında yararlı olmuştu. Kızılıordu, Körfez Savaşı’nı bahane ederek Kafkaslar ve Baltık Cumhuriyetlerinde yığınaklar yaptı. Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Moldavya’ya birlikler göndermişti.

Mart 1991 ayı ortalarında Gorbaçov, Azeri halkına çok önemli bir mesajı Tass Ajansı aracılığı ile bildirmişti: “Karabağ toprağında dört yıldır barış yok. Ateş var, can kaybı var. Bundan sonra ne olacak? Kırgınlığın, karşılıklı hıncın önünü almak kolay değil, ama gerekli. Bunun için de, gerçekleri kavramak gerek, Yukarı Karabağ, Azerbaycan’ın ayrılmaz bir parçasıdır. Bölgede, SSCB Anayasası ile birlikte Azerbaycan Anayasası yürürlüktedir. Karabağ’da, Azerilerle Ermenilerin birlikte yaşayıp birlikte üretmeleri tarihi bir gerçektir ve bu gerçekten kaçılmaz. İşte bu yüzden, yaşam normale döndürülmeli, küskünlük, kin ve kırgınlık unutulmalı. Birbirinizi anlamaya, çıkmazı aşmaya çalışın. Bunu, ancak sizler

gerçekleştirebilirsiniz. Hepinize barış ve mutluluk diliyorum.²⁸

Mihail Gorbaçov'un bu açıklamasından sonra bir basın toplantısı düzenleyen Ermenistan Başbakanı Vazgen Manukyan, Karabağ bölgesi üzerinde hak iddia etmediklerini bildirerek şunları söylemişti: “Karabağ sorunu bölge halkının kendi kaderini belirlemek istemesi üzerine patlak verdi ve biz Karabağ halkının bu istemini destekliyoruz. Sorun, bölge halkı tarafından çözümlenmelidir. Ermenistan’da 21 Eylül’de yapılacak referandumda, SSCB’den bağımsızlık yolunda bir karar çıkması halinde, Ermenistan, Karabağ üzerinde herhangi bir hak iddiasını gündeme getirmeyecektir.”²⁹

Nihayet SSCB ve Komünist Partisi’nin 70 yıllık ömrünü bitiren 19 Ağustos 1991 Moskova hükümeti darbesi gerçekleşti. İşte bu tarih, Sovyet Cumhuriyetlerinin özgürlük döneminin ilk günü olmuştu. Bu kargaşa günlerinde Kızıl Ordu ve Sovyet İçişleri Bakanlığı Birlikleri (OMON’lar) Bakü’de Halk Cephesi Merkezi’ne zorla girerek Ebulfez Elçibey’i yaralamış bazı üyeleri de tutuklamışlardı.

Azerbaycan 30 Ağustos 1991’de tam bağımsızlık ilan etmişti. Aynı günlerde Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermeniler, Karabağ’da bağımsızlık ilan ederek, adını; “Artsaklı Ermenistan Halk Cumhuriyeti” olarak değiştirmişlerdi. Bu Karar Azerbaycan Anayasası’na aykırı olduğu için Azerbaycan Parlamentosu protesto etmiş ve bunun kabul edilemeyecek olduğunu duyurmuştu. Öte yandan Bakü’nün bir yıl önce yasakladığı “Karabağ Bölge Konseyi” de başkent Hankent’teki

²⁸ “Azerbaycan Cumhuriyetinin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları”, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1992, s. 60.

²⁹ Mediha Akarslan, a.g.e., s. 102.

toplantısında Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanını tanımasına karar vermişti. Bu konseyi, Karabağ'daki Ermenilerden oluşturulmuştu. Konsey ayrıca Karabağ'da bundan sonra sadece SSCB Anayasası'nın geçerli olduğunu kararlaştırmıştı.

Seçim Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ikiye bölmüştü. Seçimlere de hile karıştırıldığı, Karabağ'daki seçimlerde Sovyet askerlerin sandık başına gittikleri iddia edilmişti. Muttalibov iktidarının aldığı %80 oy hileli olduğu öne sürülmüştü. Bu seçim Azerbaycan'ın bağımsızlık ilan ettikten sonra yaptığı ilk demokratik seçimdi, fakat komünistler iktidarda ve yönetimde çoğunlukta idiler. Eylülün ortalarında Ermeniler yeniden Azerbaycan-Ermenistan sınırındaki köylere (Şaumyan Bölgesi) saldırmış, çok sayıda insan öldürmüşlerdi. Rusya lideri Boris Yeltsin henüz iktidar olalı 1 ay olmuştu ki yanına Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'i de alarak 20 Eylül 1991 gecesini Bakü'ye gelmişti. Amaçları Azerbaycan-Ermenistan ihtilafını çözümlenmekti. Karabağ'ın başkenti (Hankent)'ine de gideceklerdi, fakat önce Gence'ye giderek, güvenlik önlemleri alındıktan sonra ancak 22 Eylül'de Hankenti'ne gitmişlerdi. Bu kentte 40.000 Ermeni, Yeltsin'i karşılamak için toplandı. Liderler buradan Erivan'a geçmişlerdi. Ermenistan 2 gün önce 21 Eylül 1991'de bir halk oylamasına gitmiş ve halkın çoğunluğu "bağımsızlık için" oy kullanmıştı. Bu, SSCB'den ayrılma anlamına geliyordu.³⁰

20 Eylül 1991 Cumartesi günü başlayan Jeleznovodsk görüşmeleri 24 Eylül günü iki ülke liderinin imza törenleriyle

³⁰ Aydın Balayev, *Azerbayjanskoye Natsionalnoye Dvijenye: Ot Musavata Do Narodnogo Fronta*, Elm Yay., Bakü, 1992, s. 49.

sonuçlandı. Bu uzlaşma anlaşmasına göre; “Karabağ’daki karşıt gruplar silahsızlandırılacak, Karabağ’daki yasal hükümet organları aşamalı olarak yeniden oluşturulacak, iki ülke arasındaki temaslar en üst düzeyde sürdürülecek, Karabağ’da derhal ateşkes uygulanacak, iki hafta içinde de yasa dışı silahlı gruplar ve İçişleri Bakanlığı ve Kızıl Ordu birlikleri çatışma bölgelerinden çekileceklerdi”. İmzalanan protokole göre; Ermenistan Parlamentosu, Dağlık Karabağ’ın “Ermeni toprağı” olduğunu ilan eden kararını geri çekerken, SSCB Yüksek Sovyeti’nin de bu güne dek Karabağ’a ilişkin olarak aldığı kararları geçersiz ilan edilecek; her iki taraf ellerindeki rehineleri aşamalı olarak iade edeceklerdi.³¹

20 Ekim 1991 seçimlerinde iktidara geçen Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel de Azerbaycan Başbakanı Hasan Hasanov’a bir mesaj yollayarak, “Bölgede durumu daha da tırmandıracak hareketlerden kaçınılmasını” tavsiye etmişti.

5 Aralık’ta Ayaz Niyazi Muttalibov, Azerbaycan’da seferberlik ilan ederek, cumhuriyet ordusu kurulması kararını alınca, Ermenistan bunun “savaş ilanı anlamına geldiğini” bildirmişti. Muttalibov, Halk Cephesi’nin istekleri doğrultusunda kararlar almak suretiyle Azerbaycan’da bir iç savaşın çıkmasını bir anlamda önlemişti. 10 Aralık’ta Dağlık Karabağ’da yaşayan Ermeniler tek yanlı bir kararla bir referandum yaparak “Karabağ’ın SSCB içinde bağımsız bir cumhuriyete dönüşmesi” lehinde oy kullanmışlardı. Bu referandumda Azeriler sandıklara gitmemiş ve oy kullanmamıştı. Halk Cephesi bu referandumu “yeni bir Ermeni oyunu”

³¹ **Hürriyet Gazetesi**, Türkiye, 24 Eylül 1991.

olarak duyurmuştu.

Aralık ayının son günleri Karabağ'da yine kanlı olaylar olmuş, Ermeniler Hankenti'ni topçu ateşi altına almışlardı.

29 Aralık 1991, Azerbaycan'da bir halk oylaması yapıldı; “Azerbaycan'ın tamamen bağımsız bir cumhuriyet olduğu,” halkın % 87 sinin katılımı ile onaylandı.

Azerbaycan bir taraftan 70 sene sonra tekrar bağımsızlığına kavuşurken, bir taraftan da başta Dağlık Karabağ sorunu olmak kaydıyla önemli dış politika sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştı.

1.3. 1992 Yılındaki Gelişmeler ve Karabağ Olayları

Halk oylaması ile ülke 1992 yılını sevinçli bir günle kutlamıştı. Halk bayram yapıyordu. Gerçekten, Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olması, Azeri halkının kanları pahasına elde ettikleri bir özgürlük “Azatlık” mücadelesinin sonucu gibi değerlendirilmişti.

İyirmi dokkuz ocak'ta Prag'da AGİK dışişleri bakanları düzeyinde toplanarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nun 10 bağımsız cumhuriyetini AGİK'e kabul etmişti. Azerbaycan bu 10 devlete dahildi.³² Ay sonunda Ermenilerin Karabağ'a saldırıları gittikçe daha şiddetli boyuta ulaşmıştı. Bir Azeri helikopteri Ermeni roketleriyle düşürüldü, ölü sayısı 120'ye yükselmişti. İran şubat ayının ilk günlerinde Karabağ için “arabuluculuk” önermiş fakat, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımayan ve Ermenistan ile yakın ilişkiler içinde bulunan İran'ın tarafsızlığına güvenmeyen Bakü bu öneriyi kabul etmemişti. Aynı günlerde “Azerbaycan Ulusal

³² **Milliyet Gazetesi**, 14 Mart 1993.

Ordusu'nun Karabağ'da savaşlara girdiği duyurulmuştu. Ayın ortasında Karabağ'daki bir çatışmada Ermenileri destekleyen Rus ordusunun 81.Tümeni'nden 11 askerin öldüğü duyurulmuştu. Avrupa Parlamentosu şubat ayı ortasında Strasbourg'da toplanarak Karabağ'a bir gözlemci heyet gönderilmesi kararı almıştı. Azerbaycan'a olan saldırıları da kınamıştı. Ay başında Lübnan'dan Karabağ'a uçaklarla Ermeni militanlarının taşındığı öğrenilmişti. Ayrıca İran'ın Ermenistan'a silah verdiği görüşü de Azerbaycan'da yaygınlık kazanmıştı. Karabağ'da Ermeniler Amerikan Cobra helikopterleriyle saldırılar düzenlemişti.

Ayın ortasında Karabağ'daki çatışmalar eski tarihi kent Suşa'nın civar köylerine ve Ermenistan-Azerbaycan sınırındaki Azeri kentlerine kadar yayılmıştı. Nihayet Türkiye, Karabağ sorununu AGİK'e NATO siyasal komisyonu gündemine götürmüş ve Başbakan Demirel de ABD gezisi sırasında yöneticilere "Kafkasları Ortadoğu haline getirmeyin" mesajını vermişti. Ay ortasında Frankfurt'tan Ermenistan'a yardım malzemesi taşıyan bir Lübnan uçağı, Türkiye'den izin almadan Türk semalarından geçerek Erivan'a inmişti. Bu uçağın silah taşıdığından kimsenin kuşkusu yoktu.³³

Rusya Dışışleri Bakanlığı'nın girişimi ile Karabağ için Moskova'da üç ülke dışışleri bakanları 20 şubat'ta toplandılar ve ortak bir basın toplantısında "Karabağ'da derhal ateşkes sağlanması ve yerleşim bölgeleri üzerindeki ablukanın kaldırılmasını kararlaştırdıklarını" duyurmuşlardı. Her iki ülke Karabağ konusunda AGİK ilkelerine bağlı kalma sorumluluğunu üstleniyorlar ve BM ile öteki uluslararası kuruluşların barış

³³ Cemalettin Taşkıran, a.g.e., s. 130.

abalarını destekleme yönünde irade beyanında bulunmuşlardı.

Sonradan bu ateşkes anlaşmasını Ermenistan'ın Karabağ'da taarruza iyice hazırlanmak için bir süre olarak kullandığı anlaşılmıştı. Çünkü ay sonunda, Azatlık Radyosu Türkçe şu haberi duurmuştu; "Dağlık Karabağ'da Ermenilere direnen tek şehir şuşa kaldı. Buraya yardım gnderilmediğı takdirde şuşa'nın düşmesi kesin. Bütün Türk devletlerinden acil cephane ve silah yadımı bekliyoruz."

Karabağ'da şuşa kentine BDT Kafkasya Komutanlığı'na bağlı 366. Alay'ın şuşa'yı top ateşine tuttuğu haberleri zerine. Türkiye, ABD ve Rusya'nın Ankara büyük elçilerini Dışışleri Bakanlığı'na çağırarak; "Karabağ konusunda tarafsız davranmalarını" istemişti. Nihayet Azerbaycan ve Ermenistan 1 Mart'a kadar 3 günlük bir ateşkes uygulaması yapmaya karar vermişlerdi. Bu kararda Türkiye, ABD, Rusya ve Fransa'nın barış girişimlerinin etkisi olmuştu. Ne yazık ki ayın son günü Washington'dan gelen haberler, ABD Kongresi'nin, Azeri-Ermeni atışmasını Hristiyan-Müslüman çatışmasına döndürme çabasında olduğunu göstermişti. Ermeniler 3 günlük ateşkese de uymamış ve 28 şubat'ta saldırılarına devam ettirmişlerdi.

Türkiye, Ermenistan'ın hızla silahlandığını görerek, BM ve AğİK nezdinde; "Kafkasya'ya silah gönderilmesini nleme" girişiminde bulunmuştu. Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanı Andrei Kozyrev de Türkiye Dışışleri Bakanına bir mesaj göndererek; "Karabağ sorununun çözümü konusunda Türkiye'nin devreye girmesini" istemişti. Ermeniler, şuşa kentine son teknoloji helikopterlerle saldırıyorlardı. Azerbaycan'ın Akdam kenti tamamen boşalmıştı. Hocalı'da Ermeniler, yüzlerce Azeri

öldürmüşlerdi. Şubat'ın son günü Türkiye Dışışleri Bakanı Bakü'yü ziyaret etmiş, Oradan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine gitmişti. Bu ziyaret hem çözüm için girişim, hem de Türkiye'nin Azerbaycan halkına desteği gibi değerlendirilmişti.

Martın ilk günlerinde Türkiye kamuoyu, Karabağ'da Ermenilerin çoluk çocuk, yaşlı demeden işledikleri cinayetlere karşı gösteriler yapmaya başlamış, Türkiye Hükümeti de “hareketsiz kalamayacağını” dünyaya duyurmuştu. 27-28 Şubat'ta Prag'da AGİK, “Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu vurgulamış ve bunu Türkiye Dışışleri Bakanı TBMM'den dünyaya ilan etmişti.³⁴ Fakat, bu Ermenilerin iddialarından vazgeçmelerini ve saldırılarını durdurmamış, aksine hiçbir kuruluş ve devlet tarafından herhangi bir yaptırımla karşılaşmamış olmasından cesaret almıştı.

Erivan bir an önce Türkiye'nin kendisini tanımasını ve diplomatik ilişkiler kurulmasını istemiş, Türkiye ise buna yanaşmamıştı. 20 Şubat'ta 366. Sovyet Alayından fırar eden dört er, 3 Mart'ta bir basın toplantısı yaparak; “beyinlerinin yıkandığını ve Hristiyan Ruslar olarak Hristiyan Ermenilerin safında Müslüman Azerilere karşı savaşmaya çağıldıklarını” itiraf etmişlerdi.³⁵

Ermeniler sürekli olarak kamuoyuna yanlış bilgi vererek Karabağ'da Azerileri mütecaviz göstermişlerdi. Buna da Fransız medyası yardım etmişti. İtalyan basını ise, “Tarihte Görülmemiş Vahşet” başlığı ile öldürülen 70 Azeri kadınından bahsetmişti.

³⁴ **Milliyet Gazetesi**, 29 Şubat 1992.

³⁵ **Hürriyet Gazetesi**, 4 Mart 1992.

10 Mart'ta Ermeniler BDT'nin Artık Kenti'ndeki askeri üssü basarak 10 subayı rehin aldılar ve subayları 5000 Grad füzesi, 5000 havan topu, 5000 anti-tank bombası ve binlerce silâh vermesi karşılığı takas edeceklerini bildirmişlerdi. Ermeni milislerin rehin aldıkları 10 Rus subayına karşılık Rusya Savunma Bakanlığı ile yaptığı görüşmelerin ve anlaşmanın sonucu açıklanmadı. Belli idi ki Rusya bazı silahları vererek subaylarını kurtarmıştı. Bölgedeki BTD birlikleri ise bölgeden ayrılmak istemiş, Ermeniler buna olumlu bakmamışlardı.

Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, ABD Başkanı Bush ve Bakü ile telefonla görüşerek 13 Mart'ta geçici bir ateşkes sağlamıştı. Bu arada Rusya ve Ermenistan, Türkiye'nin Azerbaycan'a silah yardımı yaptığını iddia etmişti.³⁶

Türkiye'nin NATO'ya, AGİK'e, ABD'ye, Başbakan Yardımcısı İnönü'nün Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı'na yaptığı “Ermenileri durdurun” çağrısı, ancak sözde bir ateşkes getirmişti, çünkü Ermeniler saldırılarını durdurmamışlardı. Ermeniler ateşkes süresini yine taarruz hazırlığı için kullanmışlardı. 14 Mart'ta Türkiye'nin birçok kentinde “Ermenileri protesto mitingleri” yapılmıştı.

Nisan ortalarında Ermeniler Karabağ'da saldırılarını giderek yoğunlaştırmışlardı. Sözde soykırım tarihi olan 24 Nisan yaklaştığı için Yakup Memedov, Rusya'ya çağrı yaparak. “Ermenilerin yapacağı muhtemel bir katliamın” önlenmesini istemişti. Ancak, buna rağmen Ermeniler, ne Rusya'dan ne de başka bir devletten saldırılarını durdurma konusunda herhangi bir baskı görmemişlerdi.

³⁶ Tercüman Gazetesi, 22 Mart 1992.

Mayıs 1992'nin ilk günlerinde Ermeniler Nahçıvan'a saldırarak hem Türkiye'yi tehdide başlamış, hem de 16 Mart 1919 Moskova Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması ile 13 Ekim 1921'de Kars'ta imzalanan Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki dostluk antlaşmasını ihlal etmişti.

Mayısın ilk haftasında yeniden İran araya girerek iki tarafın yetkililerini Tahran'da buluşturmuş ve yeniden bir ateşkes ortak bildirisi yayımlanmıştı. Nahçıvan ise Türkiye'ni Nahçıvan üzerinde garantörlük hakkı bulunduğunu söyleyerek Türkiye'yi müdahaleye davet etmişti.

Türkiye bu kez de Nahçıvan için ABD'ye başvuruda bulunmuştu. Ermeniler ise fırsattan yararlanarak Nahçıvan ile Azerbaycan arasındaki tüm ulaşım yollarını kesmiş, Türkiye'nin Bakü'ye doğru kara yolunu ve Aras nehri üzerinde inşa edilmekte olan köprünün inşaatını engellemeye istemişti. Tahran'daki ateşkese aldırış etmeyen Ermeniler 9 Mayıs günü, günlerdir yığdıkları tanklar, toplar, roketlerle Şuşa kentine saldırarak, son kaleyi de düşürmüş ve o gün tüm Karabağ, Ermenistan'ın kontrolüne girmişti.³⁷ Artık Karabağ tüm dünyanın gözleri önünde Azerbaycan toprağı olmaktan çıkarılmış, Ermenistan'ın işgaline uğramıştı. Bu işgal durumu BM ve Paris şartına (AGİK) aykırı durum oluşturmuştu. Uluslararası hukuku hiçe sayarak işgali bugüne kadar sürdüren Ermenistan, hiçbir yaptırımla karşılaşmadığı için işgallerini sürdürmüş ve tüm Azerbaycan sınırları boyunca saldırıya geçmişti.

Türkiye ve ABD Başkanı Bush'un müdahalesiyle Nahçıvan'da ateşkes sağlanmıştı. Türkiye, Şuşa kenti için BM Güvenlik Konseyi'ne

³⁷ **Hürriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1992.

başvuruda da bulunmuştu. Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali ile Ermenistan'ın 10 Mayıs 1992'de Karabağ'ı işgali arasında hiçbir fark yoktu. Ermeniler Nahçıvan'da büyük hasar yaptılar. Mayısın ortalarında nihayet BM Güvenlik Konseyi, Karabağ'a bir "inceleme Heyeti" göndermeye karar verirken, ateşkesin ihlalinden "derin kaygı" duyduğunu da belirtmişti. Azerbaycan'da ise Karabağ'ın kaybı ve uluslararası kuruluşların olay karşısında hiçbir önlem almaması derin üzüntü doğurmuştu.

Ermeniler Nahçıvan'a saldırmaya devam etmeleri üzerine Nahçıvan Özerk Bölgesi Meclis Başkanı Haydar Aliyev, Türkiye'nin asker göndermesi talebinde bulunmuştu. Türkiye bir taraftan müdahaleye hazırlansa da bir taraftan da devamlı uluslararası örgütleri çalıştırmak suretiyle askeri müdahaleden kaçınmıştı. Nahçıvan'da bir Rus tugayı olduğunu onun için Türkiye, Rusya'dan bir engelleme hareketi beklediğini de duyurmuştu. Hükümet Erivan'a ultimatoma benzer bir bildiri yayımlamıştı. İşte bu günlerde BDT Komutanı Mareşal Y. Şapoşnikov, Türkiye'yi tehdit eder bir demeç vermiş ve "Karabağ'a üçüncü bir taraf karışırsa, üçüncü dünya savaşı çıkar..." demişti. Rusya'nın Türkiye'ye taarruz edecek durumu yoktu ama, Türkiye'nin eski Sovyet topraklarına girmesi onun gururunu kıracaktı. Nihayet, 20 Mayıs'ta ABD yönetimi; "Karabağ ve Nahçıvan'da tek yanlı statü değişikliğini kabul etmeyeceğini" resmen açıklamıştı.

21 Mayıs'ta Helsinki'de yapılan AGİK Kıdemli Memurlar Komitesi Toplantısı'nda 51 ülkenin temsilcileri, "Azerbaycan toprağının bütünlüğünü onaylayarak, bütün yabancı kuvvetlerin çekilmesini" isteyen

bir karar almıştı. Bu karar tasarısını ABD temsilcisi hazırlamıştı. Artık Ermenistan dünya kamuoyunda yalnız kalmıştı.³⁸

Azerbaycan'ın uluslararası kuruluşlara yaptığı başvuruların değerlendirilmesi sonucunda Azerbaycan'ın lehinde sonuçlanmıştı. 27 Mayıs'ta NATO Savunma Bakanları toplantısında NATO ikinci kez Ermenistan'ın saldırılarını kınamıştı. 24 Mayıs'ta toplanan AGİK Kıdemli Memurlar Komitesi de 1 Haziran'da Roma'da Karabağ için “acil toplantı” kararı almıştı.

Mayısın son günlerinde Azerbaycan Devlet Savunma Komitesi ülkenin istikrarı için bir dizi önlem alındığını ilan ederken, tüm milislerin dağıtılması emrini de vermişti. Ulusal orduyla bağlantılı olmayan milisler dağıtılmış, İçişleri ve Savunma Bakanlığı'na bağlı askerlerden karma birlikler oluşturulmuştu.

12 Haziran'da başlayan Karabağ'ı Ermenilerden geri alma savaşları Haziranın son günlerine kadar devam etti. 15 Haziran'da 15 köy geri alınmıştı ve geri alınan toprakların sayısı her geçen gün artmıştı. Ermeniler bu düzenli taarruzu beklemedikleri için ilk günler bozguna uğramışlardı. Ermeni kaynakları Azerilerin 300 tank, zırhlı araç, helikopter ve uçakla saldırdıklarını iddia etmişti. Azeri birlikleri 16 Haziran'da stratejik bir bölge olan Şaumyan'ı geri almıştı.

Ermeniler 16 Haziran'dan itibaren ateşkes isteğinde bulunmaya başlamıştı. Halbuki bu savaş 4 yıl sürmüş, 2000 insan ölmüş, her defasında Ermeniler ateşkes anlaşmalarını bozarak saldırmışlardı. Üstelik günlerden beri Roma'da yapılan AGİK toplantılarında Ermeni temsilciler barışa

³⁸ **Hürriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1992.

yanaşmamışlar ve ay sonunda Minsk’de yapılacak barış konferansını sabote etmek için çaba harcamışlardı. Bu sefer AGİK toplantısında Ermeni delege; “Azerbaycan’ın son saldırılarının durdurulması amacıyla ABD ve Rusya’nın Bakü’ye etkili bir baskı yapmadıklarından” yakınmış ve öte yandan Ermenistan’daki 35 yaşın altındaki erkekleri “3 aylık askeri eğitim” için silah altına almıştı. Ermenistan barış yapma niyetinde olmadığı açıkça görülmüştü. Bu günlerde Fransa’da bulunan Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyon da Fransa Cumhurbaşkanı’ndan “Karabağ sorununu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne götürmesini” istemiş, Fransa da bu öneriyi kabul etmişti.

Haziran sonlarına doğru Azerbaycan Dışişleri Bakanı Tevfik Kasımov, İslam Konferansı Örgütü Toplantısı için İstanbul’a geldiği zaman, “bir karış toprak vermeyeceğiz” diyerek Azerilerin iradesini belirtmiştir. Bu arada 7 Haziran 1992’de bütün Azerbaycan’da yapılan seçim sonucu Halk Cephesi lideri Ebülfez Elçibey geçerli oyların %70’den fazlasını alarak Cumhurbaşkanı seçilmişti. Elçibey’in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Azerbaycan birliklerinde bir toparlanma görülmüştü. Azeri birlikleri toparlanıp kaybettikleri toprakların bir kısmını geri almışlardı. Fakat kısa bir müddet sonra Ermeni birliklerinin şiddetli saldırıları başlamıştı. Bu saldırılar üzerine Azeri birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştı.

1993 yılına gelindiği zaman Dağlık Karabağ’ın tamamı Ermenilerin eline geçmişti. Ayrıca Ermeniler bununla da yetinmemiş ilerlemeye ve işgale devam ederek Karabağ dışında da Azerbaycan topraklarının bir kısmını işgal etmişlerdi.

Uluslararası kuruluşların çatışmaların durdurulması, Azerbaycan topraklarının işgaline son verilmesi, işgal edilmiş bölgelerden askeri birliklerin derhal çıkartılması yönünde almış olduğu kararlar, yayımlanan kınama bildirileri sonrasında bunların hiçbirine uymayan Ermenistan'a karşı bazı yaptırımların uygulanması kaçınılmaz olmuştur. Fakat, yaptırım uygulama konusunda Türkiye hariç hiçbir devlet ve hiçbir uluslararası kuruluş kararlı bir tutum ortaya koymamıştır. Uluslararası kuruluşların bu tutumu eleştirilere neden olmuştur. ABD, Rusya ve Fransa gibi devletlerin de sorunun çözümünden yana görünerek Ermenistan üzerinde etkili bir baskı kurmaması bu devletlerin tarafsızlıklarına gölge düşürmüştü.

1.4. Ateşkesin Sağlanması ve Çözüm İçin Girişimler

Mayıs 1994 yılına kadar süren çatışmalar sonucunda Azerbaycan topraklarının %17'i Ermenistan silahlı birlikleri ve Dağlık Karabağ'daki Ermeni çeteleri tarafından işgale uğramıştı. Mayıs 1994'te bir ateşkes anlaşması Bişkek'te BDT toplantısında imzalanmıştı. Bu anlaşma sağlanıncaya kadar Dağlık Karabağ'da Ermeniler lehine fiili durum oluşmuştu. Bir anlamda çatışma süresince Ermenilerden yana tavır sergileyen devletler Ermenilerin lehine yeterince avantajlı durumun oluşması için ateşkes sağlanması konusunda hızlı davranmamışlardı.

1995 yılında AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinde yapılan görüşmelerde Ermeni tarafının uzlaşmaz tutumu sonucunda çözüm konusunda bir ilerleme elde edilememişti. AGİT'in Minsk Grubu ve üye devletlerin sergiledikleri tutum sorunun çözümü yolunda hiçbir gelişme sağlamamış ve sorunun çözümü bir anlamda zamana bırakılmıştı.

Ekim 1996 yılı sonunda ise Moskova’da Minsk Grubu çerçevesinde görüşmelerin yeni aşaması gerçekleşmişti. Daha sonra ise görüşmeler Helsinki’de devam etmişti. Fakat tüm görüşmelere rağmen hiçbir mesafe kaydedilememişti. Bunun nedenini ise Ermenistan tarafı Azerbaycan’ın güya sert tutum sergilemiş olmasıyla açıklamaya çalışmıştı.

Levon Ter-Petrosyan’ın istifasından sonra başkanlık seçimi sonrası Minsk Grubu yeniden Dağlık Karabağ sorununun çözümü için çalışmalara başladı. 1998 yılında ilk öneri paketi içeriği açıklanmasa da bu öneriyi Azerbaycan tarafı kabul etmişti. Amma Ermenistan tarafından kabul edilmemişti. Bu tutuma ilk tepki gösteren ülke ABD olmuştu. ABD Başkanının danışmanlığını yapan Berger Dağlık Karabağ Ermenilerinin Minsk Grubunun önerilerini kabul etmek için ön şartlar ileri sürmelerinin kabul edilemez olduğunu belirtmişti. Ayrıca Berger Ermeni tarafının BM’nin Güvenlik Konseyinin almış olduğu 4 ayrı kararnamesine karşın Azeri topraklarının işgalini devam ettirmelerinin uluslararası toplum tarafından kesinlikle onların avantajları gibi değerlendirilmeyecektir diye konuşmuştu.

9 Ekim’de ise Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin Minsk Grubu eşbaşkanlarının önerileri değerlendirilmiş ve sonra Azerbaycan tarafı onları kabul etmeyeceğini bildirmiş ve bu öneriyi geri çevirmişti. Buna rağmen Ermeni tarafı bu önerileri oldukça olumlu bulduklarını bildirmişlerdi.³⁹

AGİT Minsk Grubu üç ayrı öneri ve teklif hazırlamıştır: 1997

³⁹ İntikam Kamiloğlu, “Azerbaycan Oficialno Otkazalsya ot Novıx Predlojeniy Minskoy Gruppı OSCE” **Zerkalo Gazetesi**, 21 Ekim 1998.

Haziran tarihinde “paket çözüm” teklifi, 1997 Ekim tarihinde “aşamalı çözüm” ve nihayet 1998 Kasım tarihinde “ortak devlet” projeleri hazırlamıştır. Bu tekliflerden ilk ikisi Ermenistan tarafından, sonuncusu ise Azerbaycan tarafından reddedilmişti. Ermenistan Bakü’nün yönetimi altında olmayan, uluslararası güvenlik altında bulunan ve Ermenistan’a ulaşım koridoruyla bağlı bir Karabağ talep ediyordu. Azerbaycan ise Karabağ dışında işgal olunmuş 7 bölgenin Ermeniler tarafından boşaltılmasını ve 1 milyona yakın mültecinin kendi topraklarına geri dönmesinin sağlanması istemektedir. Bu gerçekleşikten sonra Azerbaycan, Karabağ’a Bakü’nün yönetimi altında yüksek statüde özerlik verilmesini kabul edebileceğini ifade etmiştir. Her iki tarafın yukarıdaki talepleri arasında ortak yönleri bulmak oldukça zor olacağı söylenebilir.⁴⁰

Haydar Aliyev ve Koçaryan 1999 yılı Temmuz ayından 2000 yılı sonuna kadar 13 kez Karabağ sorununun baş başa görüşmüşler ancak çözüm konusunda bir ilerleme sağlayamamışlardı. Son dönemlerde Fransız Cumhurbaşkanı Chirac’ın Karabağ sorunuyla bizzat ilgilenmeye başlaması iyimser bir havanın doğmasına neden olmuş ve Aliyev ile Koçaryan 26 Ocak 2001’de Paris’te bir araya geldikten 4 ve 5 Mart tarihlerinde yine Paris’te buluşmaya karar vermeleri ümitleri artırmıştı. 2000 yılından günümüze kadar süre gelen tüm resmi görüşlerde de hiç bir sonuç alınamamıştır.

⁴⁰ T. Mirzebeyli, “Lissabon Summit”, **Halk Gazetesi**, 25 Aralık 1997.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 2016 YILINA KADAR İNGİLİZ MEDYASINDA DAĞLIK KARABAĞ SORUNU

2.1. Ateşkesin sağlanmasına kadar önemli gelişmeler İngiliz medyasında

2.1.1. Dağlık Karabağ sorununun ve bölgenin raporlanması: tarih ve tanımlar

Şubat 1988'den bu yana, önde gelen İngiliz medya organları çatışmaya çok sayıda haber ve birkaç editör ve kurşun yazdıklarını belirttiler. Bu metinler, İngiliz medyasının Dağlık Karabağ bölgesini, çatışmayı ve tarihlerini nasıl tanımladığını ve sunduğunu göstermektedir. Ermeniler ve Azerbaycanlılar, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmanın tarihsel boyutlarıyla ilgili görüşlerini şekillendiren bölgenin tarihi konusunda çelişkili söylemlere sahipler. Egemen Ermeni söylemine göre, Dağlık Karabağ bölgesi antik çağlardan beri siyasi veya coğrafi bir Ermeni düşüncesinin bir parçası olmuştur.⁴¹ Azerbaycan'da Dağlık Karabağ tarihi hakkında Ermeni tarihçilerinin yazdıklarına göre, Sovyet iktidarının kurulmasından sonra Azerbaycan Komünistleri, bölgenin Sovyet Ermenistanına gideceğini ilan ettiler, ancak daha sonra karar geri alındı.⁴² Baskın Azerbaycan tarihsel söyleminde Karabağ'ın hiçbir zaman Ermenistan'ın bir parçası olmadığı ve eski çağlardan sekizinci yüzyılın

⁴¹ Richard Hovannisian, *Armenia on the Road to Independence*, 1918, University of California Press, Los Angeles, 1967, s. 252.

⁴² Ronald Suny, *Looking toward Ararat: Armenia in Modern History*, Indiana University Press, 1993, ss. 382-383.

başlarına kadar günümüz Azerbaycan halkının ataları arasında yer alan Kafkas Albanları krallığının bir parçası olduğu düşünülmektedir . Ondan on dokuzuncu yüzyıla kadar, Karabağ farklı Müslüman devletlerinin ve devlet kurumlarının ve 1918'den beriye Azerbaycan'ın bir parçası olmuştur. Bu söyleme göre, bugünkü Dağlık Karabağ'daki Ermeni nüfusu Ermeni asıllı Kafkas Albanlarının (Ermenileşme tarihlerine göre farklı görüşler var) ve ondokuzuncu yüzyılda Rusya tarafından Güney Kafkas'ın fethinden sonra yurtdışından yerleşen Ermenilerin karışımıdır.⁴³

İngiliz medyası çatışmanın ana nedenleri konusunda tarihe çok sık başvurularda bulunmuştur. The Times gazetesi'nden 24 Ekim 1988'de ilk kez çıkan sorun hakkında rapor veren Christopher Walker⁴⁴'e göre "Ermeni milliyetçileri", 1917 devriminden önce Ermenistan'a ait olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Azerbaycandan geri alınmasını istiyorlardı”.

Walker, üç yıl sonra başka bir raporunda, herhangi bir atıf yapmaksızın, Dağlık Karabağ'ın "ilk kez MS 1. yüzyılda Ermeni kontrolüne girdiğini ve 1923'te komşu Sovyet Azerbaycan cumhuriyetine verildiğini" yazdı. The Guardian 3 Mart 1988'de Diran Meghreblian'ın BBC Rus Servisi'nden bir yazısını yayınladı. Makalede, diğerlerinin yanı sıra, Azerbaycan ve Ermenistan'da Sovyet yönetimi kurulduktan sonra " Karabağ – Rusça dağlık anlamı veren Nagorno Karabağ olarak yeniden adlandırılmış – yüzyıllar boyu etnik Ermenilerin yaşadığına rağmen, Azerbaycan kontrolü altına alındı ve Ermenistan'dan koptu" dile getirildi.

Egemen Ermeni hikayelerini yansıtan bölgenin tarihi, The Guardian

⁴³ Z.Bünyadov, **Azərbaycan VII-IX əsrlərdə**, Azərneşr, Bakı, 1989, s. 92.

⁴⁴ Aynı ad ve soyadlı İngiliz yazar ile karıştırılmamalıdır.

tarafından sık sık tekrarlanmaktaydı. Ermenistan Yüksek Sovyeti Başkanı Grant Voskaniana istinaden, Jonathan Steele bu gazetede şunu yazdı:

“Sovyet iktidarının 1920 yılının Aralık ayında Ermenistan'a ulaşmasından bir gün sonra Azerbaycan'ın devrimci komitesi Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'ın bir parçası olması gerektiğine karar verdi. Ancak kısa süre sonra milliyetçi baskı altında Azerbaycan komitesi pozisyonunu değiştirdi ve bölgenin transferini istedi. Çünkü orijinal karar anti-Sovyet Azerbaycanlılar tarafından saldırıya uğradı. Stalin'in ısrarı üzerine karar 5 Temmuz 1921'de tersine çevrildi”.⁴⁵

Steele, bu yazısında Voskanian'a atıfta bulunmuş olsa da, daha sonraki raporlarda, herhangi bir atıf yapılmaksızın, benzer bir görüşü tekrarlamış ve şu gibi yazılarda bulunmuştur: "büyük çoğunluk Ermeni nüfusu ile Dağlık Karabağ bölgesi, 1921'de kopartıldığı gibi buradan Ermenistan'a geri katıla bilir ". Ya da:" Stalin, ezici bir Ermeni nüfusa rağmen bölgeni Azerbaycan'a bağışlayan en kötü kararlardan birini aldı. Ermeniler onu geri getirme konusunda ısrarcıdılar ".⁴⁶

Dağlık Karabağ sorununun kökenlerine değinen The Independent gazetesinden Rupert Cornwell, kaynağını açıklamadan temel sebebin "Dağlık Karabağ'ın 1923'te Ermenistan'dan kopartıldıktan beri, Azerbaycan yönetiminden Ermenistan'a geri gönderilmesi için Ermenilerin arzusu olduğunu " yazdı.⁴⁷ Üstelik The Independent'den Helen Womack,

⁴⁵ Steele Jonathan, "Kremlin Gets Tough over Armenia: Hard Line Signalled in Expulsion of Leading Nationalist", **The Guardian**, 1988 July 21.

⁴⁶ Steele, Jonathan, "Commentary: The Path of Violence from Stalin's Door", **The Guardian**, 1989 September 6.

⁴⁷ Cornwell Rupert, "Two Die as Violence Erupts in Nagorny Karabakh", **The Independent**, 1989 July 12.

Dağlık Karabağ'ın "eski çağlardan beri Ermenistan'ın bir parçası olduğunu ve hala daha çok Ermeniler tarafından yerleştirildiğini, ancak Lenin'in 1923'te Azerbaycan'a verdiğini" ya da "çoğunlukla Erivan'la yeniden birleşmek isteyen Hristiyan Ermeniler tarafından yerleştirilmiş Karabağın dağlık bölgesi, 1922'de Lenin'in Müslüman Azerbaycan'a devretmesinden bu yana Bakü'den yönetiliyor "⁴⁸ yazdı.

Bölge tarihinin İngiliz medya organları tarafından incelenmeleri, çok az sayıdaki istisna dışında, ya Ermeni kaynaklarına dayanılarak, ya da referans gösterilmeyerek, ancak yukarıda bahs edilen hatlar boyunca aynı ya da benzer bir anlatı tekrar eden analizler sunduklarını gösteriyor. Buna ek olarak, ya Ermeni yazarlar ya da onlarla sempati duyanlar tarafından çok sayıda makale tahsis edilmiş ve sonuçta bu gazetelerde bölgenin tarihine ilişkin Ermeni görüşlerinin egemenlik kazanmasına neden olmuştur: Bu görüşler şu şekilde özetlenebilir:

- Dağlık Karabağ, 1917 Devriminden önce Ermenistan'a aitti.
- Dağlık Karabağ, MS 1. yüzyıldan 1923'e kadar Ermenistan'ın bir parçasıydı.
- Dağlık Karabağ Büyük Ermenistan'ın bir parçası idi, ancak 1921'de Müslüman Azerbaycan'a Stalin tarafından bağışlandı.
- Ermenistan'da Sovyet iktidarının ilanından sonra Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'ın bir parçası olması gerektiğini, ancak kısa bir süre sonra durumunu değiştirerek bölgenin transferini istedi ve bu da 5

⁴⁸Helen Womack, "Nagorny Karabakh Still Sticks in the Armenian Throat; Despite the Devastation of the 1988 Earthquake, the Armenians' Passion to Recover Their Lost Enclave Has Not Died, HelenWomack Writes from Leninakan", **The Independent**, 1990 June 12.

Temmuz 1921'de Stalin'in ısrarı üzerine tersine çevrildi.

- Dağlık Karabağ, Lenin'in Müslüman Azerbaycan'a devrettiği 1922'den veya 1923'ten beri Bakü tarafından yönetiliyor.
- Dağlık Karabağ'la "yeniden birleşme" ve "geri dönüş" gibi sözcüklerin Ermenistan'a sıklıkla kullanılması.

Bu özet, araştırılan İngiliz medyası tarafından bölgenin tarihinin sunumunda tutarlılık olmadığını ortaya koymaktadır. İlk olarak, Dağlık Karabağ Ermenistan'dan ayrılıp Azerbaycan'a ne zaman bağlandı: 1917 Devriminden (Şubat veya Ekim?) sonra, Aralık 1920, Temmuz 1921, 1922 veya 1923 mü? Dahası, "1917 Devrimi" nin Rusya'da değil, Ermenistan'da gerçekleştiği ve bunun sonucunda Dağlık Karabağ'ın ya hemen devrimden sonra, yada 1921'de dört yıl sonra, beş yıl sonra 1922'de veya altı yıl sonra 1923'de Azerbaycan'a verildiğine dair bir izlenimler ortaya çıkıyor. Eğer "Ermenistan" 1917 Devrimleri sonucunda “düştü”se, 1920'de Sovyet yönetimi hangi ülkede ilan edilmiştir? sorusu ortaya çıkıyor. Başka bir deyişle, bölgenin alıntılacağı geçmişler, cevaplardan daha fazla soru ortaya çıkarmaktadır.

Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'dan ayrılması ve Azerbaycan'a dahil edilmesi ile Stalin'in kişisel katılımı sonucu Sovyet ulusal sınırlarına bağlandığından bu yaygın argümana ışık tutmak önemlidir. Birincil kaynakları temel alan araştırmalar, 29 Kasım 1920'de Ermenistan Devrim Komitesi'nin Ermenistan'ı SSR ilan ettiğini ortaya koydu.⁴⁹ Ertesi gün, 30

⁴⁹ Mamikon Mnatsakanian, Akopian and Dallakian, **Velikaya Oktyabr'skaya sotsialisticheskaya revolyutsiya i pobeda sovetskoy vlasti v Armenii**, Erevan, 1957, s. 433

Kasım'da, Azərbaycan Komünist Partisi (Azərbaycan Bolşevik Partiyası) Merkez Komitesi, "Dağlık Karabağ'da kendi kaderini tayin hakkını verme" kararını kabul etti.⁵⁰ 1 Aralık'ta Azərbaycan Hükümeti Başkanı Nariman Narimanov, Ermenistan'da Sovyet iktidarının ilan edilmesi vesilesiyle yaptığı açıklamada aynı şeyi tekrarladı.⁵¹

Eğer Azərbaycan Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a verdiyse, 2 Aralık 1920'de Erevan'da Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Ermenistan arasında imzalanan anlaşma, Narimanov'un bildirisinden bir gün sonra, bu bölgenin her iki cumhuriyet tarafından da kabul edilen bölgeler listesinde Ermeni SSC'nin birer parçası olduğu söylenebilirdi. Bununla birlikte, bu anlaşmada Dağlık Karabağ'dan söz edilmemekteydi.⁵² Sovyet yönetimi Ermeni milliyetçilerinin beklentilerini karşılamadı, çünkü Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ı Ermenistan'a dahil etmemekteydi. Bu nedenle, Simon Vratzian'ın liderliğindeki Ermeni milliyetçi Taşnaksutyun Partisi üyeleri olan Taşnaklar, 18 Şubat 1921'de Erivan'da, 2 Nisan 1921'e kadar süren bir darbe gerçekleştirdiler. Ve Taşnaklar Sovyet baskısı altında Zangezur'un güneydoğu bölgesine sürüldüler . Bu koşullar altında, Taşnaklar'ı Zangezur dağlarında yatıştırmak ve oradaki Sovyet iktidarını kurmak için 4 Temmuz 1921'de Kavburo plenumu (Kavkazskoe Byuro Tsentral'nogo Komiteta Rossiyskoy Kommunisticheskoy Partii) – Rus Komünist Partisi Merkez Komitesinin Kafkas Bürosu – Dağlık Karabağ'ı

⁵⁰ **Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi**, Dosya 1, liste 1, madde 24, sayfa 51.

⁵¹ “Torzhestvennoe zasedanie Bakinskogo Sovdepa”, **Kommunist gazetesi**, 2 Aralık, 1920.

⁵² Yuriy Klyuchnikov and Aleksey Sabanin, **Mezhdunarodnaya politika noveyshego vremeni v dogovorakh, notakh i deklaratsiyakh**, Moscow, 1928.

Ermeni SSR'sine "dahil etmek" istedi. Ancak, Ermeni anlatısının Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a vermek istediği iddia edilen kişi olarak nitelendirilen Nariman Narimanov'un güçlü itirazlarıyla Kavburo, konuyu Rus Komünist Merkez Komitesi'nin "nihai kararı"na sunmaya karar verdi.

Ertesi gün 5 Temmuz 1921'de Grigol⁵³ Ordzhonikidze, Kavburo Yönetim Kurulu Başkanı ve Kavburo'nun Sekreteri Amayak Nazaretian, 4 Temmuz'da alınan kararı tekrar gözden geçirme konusunu gündeme getirdi. Bir gün önce, 4 Temmuz'da Ordzhonikidze, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a "katılması" konusunda lehte ve bölgenin Azerbaycan'da "kalması" konusunda aleyhine oy kullanırken, kendisi Ermeni olan Nazaretyan 4 Temmuz'da oybirliği ile "kalması" lehine ve Azerbaycan'daki bölgenin Ermenistan'a "katılması" konusuna aleyhine oy verdiğini belirtti. Konunun gündeme getirilmesinin ardından, 5 Temmuz 1921 tarihli Kavburo plenum oturumunda verilen karara göre:

“Müslümanlar ile Ermeniler arasında ulusal barışın gerekliliğini göz önüne alarak, Yukarı ve Aşağı Karabağ arasındaki ekonomik ilişkiler ve Azerbaycan ile kalıcı ilişkileri olan Dağlık Karabağ, Azerbaycan SSC içinde tutulacak ve idari merkez olacak Şuşa şehri ile Dağlık Karabağ'a geniş özerklik verilecektir”.

Bölgenin Azerbaycan'da "kalması" için verilen karar, aslında, bölgenin geçmişte ve bu zamana kadar Azerbaycan'a ait olduğunu gösteriyordu; Aksi halde "vermek" veya "dahil etmek" için karar verilecekti; Son söz, bölgeyi Ermenistan'a vermek amacıyla 4 Temmuz 1921 tarihinde kullanıldı. Bu anlamsal kanıt, 5 Temmuz 1921'de bölgenin

⁵³ Sergo Grigoriy olarak da bilinir.

Ermenistan'dan ayrılması konusundaki tartışmaları reddetti. Ayrıca, bu karar Karabağ'ın "Azerbaycan'la kalıcı ilişkileri"ni de hesaba katmaktaydı; Bu da Dağlık Karabağ'ın eski zamanlardan 1917, 1921, 1922 yada 1923'de ermenilerden "ayrılmış" hale gelenedek Ermenistan'ın bir parçası olduğunu iddia eden argümanları reddetmekteydi.

Bu bölümde ele alınması gereken diğer hususlar, Dağlık Karabağ bölgesi ile ilgili olarak İngiliz ve ABD'li gazetecilerin sıkça kullandığı "yerleşik" (enclave), "itirazlı"(disputed), "tartışmalı bölge"(disputed enclave) ve "itiraz bölgesi"(disputed region) terimleri olmuştur.⁵⁴ "Anklav" terimi, başka bir ülkenin toprakları tarafından tamamen çevrelenmiş bir alana uygulanan bir terimdir. DKÖB, Azerbaycan SSCB'sinin bir parçası idi ve Azerbaycan toprakları ile çevriliydi. Bu nedenle, bir ülkenin coğrafi olarak başka bir ülke topraklarına göre ayrılmış bir bölgesi sayılan "enclave" ya da "exclave" kavramlarından herhangi biri DKÖB için geçerli değildir. Bölgenin "Tartışmalı"(disputed) terimi gibi çağrılabilmesi için, tartışmakta olan idari birimin her iki tarafça da çatışmaya itirazı olmalıydı.

Çatışmanın bugünkü evresinin başında ve günümüzde, bölgeyi tartışılmaz topraklar olarak gören ve Azerbaycan'ın bir parçası olarak uluslararası düzeyde tanındığını savunan Azerbaycan'ın konumunda herhangi bir değişiklik olmadığından, "Tartışmalı"(disputed) veya "itiraz edilen bölge"(disputed region) terimleri de geçerli değildir.

Çatışma aynı zamanda "Hristiyan-Şiî Müslüman" olarak dini terimlerle de tanımlandırıldı. Örneğin The Times gazetesinden Christopher Walker " Ermenistan ve Azerbaycan cumhuriyetleri arasındaki durum

⁵⁴ Steele Jonathan, "Heat Is on Gorbachev to Compromise on Enclave", **The Guardian**, 1988 July 14.

geleneksel olarak gergin olmuştur, çünkü Ermeniler radikal Hristiyan, Azerbaycanlılarsa Şii Müslümanlar olmuşlardır"⁵⁵ diye yazdı. Times ayrıca, çatışmanı Müslüman-Hristiyan çatışması gibi dile getirerek ve Azerbaycan için Şia söylemini vurgulayan birçok dini referanslar taşımaktaydı. Örneğin, Philip Taubman yazdığına göre: "Moskova için son zamanlarda yaşanan rahatsızlıkların temel yönlerinden biri, ağırlıklı olarak İslami köktencilığe açık kesim olan Şii Müslüman Azerbaycanlıların katılımıydı". Times'ın bir başka örneği: "Sorun, Ağırlıklı olarak Hristiyan olan Ermeniler ile büyük çoğunluğu Müslüman olan Azerbaycanlılar arasında uzun süren düşmanlık öyküsünden beslenmekteydi".⁵⁶

Oysa gerçeğe bakıldığında, Müslüman Azerbaycanlılar, 1988'den önce Azerbaycan'da Hristiyan Ermenilerle barış içinde birlikte yaşıyorlardı ve hala Azerbaycan'daki diğer Hristiyan halklar ve Yahudilerle barış içinde birlikte yaşamaktalar. Hristiyan Gürcistan ile Müslüman Azerbaycan ve Hristiyan Ermenistan ile Müslüman "Şii" İran arasındaki ilişkilerin iyi komşuluğu da vardır. Hristiyan Ermeniler Ortadoğu'da da Müslümanlarla barış içinde birlikte olmaya devam ediyorlar. Bu birlikte yaşama geleneği, dini inanç çizgileri boyunca yaşanan çatışmaların yorumlanmasını çürütmektedir.

2.1.2. Çatışmanın askeri olmayan safhası: kökenleri ve sonraları hakkında raporlama

1988'de ABD ve İngiliz gazeteleri tarafından bildirilen Ermenistan'ın Kasım 1987'de Azerbaycan hakkındaki toprak iddiaları ilk kez kamuoyuna

⁵⁵ Christopher Walker, "Kremlin Call for Calm as Thousands Demonstrate: Unrest in Armenia", **The Times**, 1988 February 24.

⁵⁶ Bill Keller, "Soviet Dismisses Two Party Chiefs in Tense Republics", **The Times**, 1988 May 22.

duyuruldu. 10 Nisan 1988'de The Times'tan Hedrick Smith, Sovyet lider Mikhail Gorbachev'e Ermeni kökenli ekonomik bir danışman olan Abel Aganbegian'ın ABD ziyareti hakkında rapor verirken, 1987'de Paris'de bir grup Fransız Ermeni ile bir araya geldiği ziyarete de değindi. Smith'e göre, Aganbegian, "Fransız Komünist gazetesi L'Humanité tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesinin Ermeni cumhuriyeti ile bağlantılı olmayı hak ettiğini" dedi. Smith, Aganbegian'a atıfta bulunarak "bu yorumlar için kınandığını", ancak "konunun yalnızca bir komisyon tarafından incelendiğini söyledi ve o, buna göre suçlanamaz" dedi. "Yabancı uzmanlar"ın dediğine göre, "Smit'in düşünceleri, Amerika ziyareti ile denk gelen bu yılki kitlesel Ermeni protestolarına destek vermesine yardımcı olabilir."

The Times gazetesinin İngiliz muhabiri Robert Fisk, Lübnan'dan verdiği raporda, Beyrut'daki Ermeni milliyetçi partisi Taşnaktsutunun Merkez Komitesi Başkanı olan Ermeni röportaj görevlisi Dr Hratch Bedoyan'a atıfta bulunarak, "ilk olarak Londra'da ve ikici olarak Paris'te Sovyet yetkililerinin yaptığı bu iki özel duyurular, bu yılın başında Kremlin'i sarsan olaylara işaret ediyor" yazdı. Biri, "Ermeni topluluğunda" "gayri resmi olarak" "Karabağ sorununun şimdi çözüleceğini" 1987 yılının sonlarında Londra'daki Abel Aganbegyan tarafından açıklanmıştı. Başka bir duyuru ise, Ermeni yazar Zori Balayan tarafından Kasım 1987'de Paris'te verildi ve "benzer bir açıklama yaptı".⁵⁷

Robert Fisk'in yukarıda bahsedilen raporunda Aganbegian'ın 1987 sonlarında Londra'ya yaptığı ziyaretin belgesel kanıtı bulunmamaktadır.

⁵⁷ Robert Fisk, "Exiles Pin Faith on Gorbachov; Armenian Community of East Beirut", **The Times**, 1988 August 30.

Bununla birlikte, Agenbegian'in yalnızca 16 Kasım 1987'de Paris'te Dağlık Karabağ için değil, aynı zamanda Nahçıvan'a da Azerbaycan SSC'de toprak iddiaları içeren ifadesi belgelenmiştir. Agenbegian, "Perestroyka bağlamında Karabağ ve Nahçıvan'ın Ermenistan'a katılmasının onun çözümünü bulmasını bekliyorum". Guardian muhabiri Martin Walker, 1989'da Gorbaçov'un "Agenbegian'ı, Ermeni milliyetçiliğinden ve Dağlık Karabağ sorunundan bir şekilde sorumlu" bulduktan sonra Agenbegian'nın görevden alınmasına şaşırdı ve bu bağlantıyı "tuhaf bir fikir" olarak niteledi.⁵⁸ Görünüşe göre Walker, Aganbegian'in Paris'teki konuşması hakkında bilgiye sahip değildi.

İngiliz araştırmacı Thomas de Waal, bu çatışmaya ilişkin kitabında, çatışmanın ilk mültecileri olan Azerbaycanlıların Kasım 1987 ve Ocak 1988'de Ermenistan'dan Azerbaycan'a geldiklerini yazdı. De Waal'ın belirttiği gibi, "medyada bununla ilgili hiç rapor edilmedi".⁵⁹ Times gazetesi Felicity Barringer 28 Şubat'ta yaptığı açıklamada, "Bir Sovyet savcısı, protesto gösterilerinin ilk günlerinde Dağlık Karabağ'da yaşayan iki Azerbaycanlı kişinin ölümlerini doğruladı. Savcı Aleksandr Katushev, İngiliz Yayın Şirketi tarafından izlenen bir Sovyet radyo yayınında, ölümlerin Azerbaycan'ın Ağdam bölgesinde meydana geldiğini söyledi. Ulusal bir lider olan Igor Muradian'ın 27 Şubat'taki bu bildirisi ölümlerin ilk resmi onayıydı".⁶⁰

The Financial Times 1988 tarihli yayınında, etnik kökenlerinden bahsetmeden , "Azerbaycan'ın Ağdam bölgesinde yaşanan kargaşa içinde

⁵⁸ Martin Walker, "The Cult of Russia's New Rich", **The Guardian**, 1989 November 4.

⁵⁹ Thomas De Waal , **Black Garden: Azerbaijan and Armenia**, New-york press, 2013.

⁶⁰ Felicity Barringer, "Armenian Protests Reportedly Subside." **The Times**, 1988 February 29.

iki kişi öldü" haberini yazdı, ancak ertesi gün Azerbaycan'da Sumgayıt "ayaklanmalar" ından haber verirken, "iki Azerbaycanlı'nın son iki hafta içinde bölgede meydana gelen çatışmalarda öldürölmüş olduğu" bildirildi. İlk ölümler The Times tarafından da bildirildi, ancak, başlık "Ermeni ölümleri kabul edildi" diye geçmekteydi. Times, öldürölen iki kişinin etnisitesine haber metninde değinmedi ancak o tarihte, öldürölen insanların Azerbaycan kökenli olduğu bilinmekteydi.

Ertesi gün, The Times gazetesinin, "ırk", "ayaklanma" ve "Müslöman" olmak üzere üç anahtar kelimeyle "Müslöman şehre yayılmış olan ırksal ayaklanma: Gorbaçov için acı darbe" başlıklı, Sumgayıt "ayaklanmalar"ı konusundaki raporunda "Karışıklıkların başında, Azerbaycan soyisimlerini taşıyan iki kişinin İran'la 740 mil sınırda olan, ölkenin başka bir yerinde öldüröldüğü bildirildi"⁶¹. Geçen gün yaptığı gibi, "Ermeni ölümleri kabul edildi" şeklindeki haber başlıklarıyla öldürölmüş kişilerin etnik kökeni konusunda çarpıtılmış bilgilere karşın, yeni bir rapor beklense de, The Times bunu yapmadı. Bunun yerine, sadece dikkatli okuyucuların fark edeceğı bir şekilde iki Azerbaycanlı'nın ölümleri hakkında bilgi verdi ve hatta İran ile bir şekilde bağlantı kurmaya çalıştı.

The Guardian konu hakkında rapor vermedi. Independent`in elektron arşivleri ise yalnızca Eylül 1988'den itibaren mevcuttu. BBC TV, çatışmaya 4 Mart'ta ilk kez bir rapor verdi. Diğer haberler arasında, 28 Şubat'ta "ilk kez Sovyet hükömeti iki kişinin Ağdam yakınlarındaki kargaşalarda öldüğünü kabul etti "dedi.⁶² BBC, ölenlerin etnik kökeninden bahsetmedi, ancak o zamanlar bu bilgiler zaten mevcuttu. BBC bu

⁶¹ Martin Walker, "Armenia Curfew Still in Force" **The Guardian**, 1988 March 10.

⁶² Newsnight, **BBC TV**, March 4, 1988.

politikada tutarlı olsaydı, öldürülenlerin etnik kökenlerine atıf yapılmasına hiçbir şekilde değinilmemiş olurdu. Ancak, 16 Mart'taki çatışmayla ilgili bir sonraki yayın, haber sunucusu tarafından yapılan aşağıdaki tanıtımla başladı: “Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ndeki etnik huzursuzluğun kurbanları, acı çektiklerini söyleyerek, acımasızlıklarla ilgili ilk ayrıntılı açıklamalarını vermiş durumda. Batıya gelen amatör bir videoda, kurbanlar, barbarca saldırılar, bıçaklama ve taşlama konusunda hastane yataklarından konuşuyorlar. Dövülen ve morarmış yaşlı bir adam, torunlarının hepsinin öldüğünü söylüyor. Arabasına saldırılan bir başka adam, bunu örgütlü holiganizm olarak nitelendirdi ve yetkililerin körü körüne baktığını söylüyordu”.⁶³

Bu tanıtımı, BBC Moskova muhabiri Brian Hanrahan'ın Fransız TV Kanalı TF1 tarafından sağlanan ev yapımı video kayıtlarının eşlik ettiği rapor takip etti. Bunlardan biri 26 Şubat 1988 tarihli Stepanakert'deki gösterilerle ilgiliydi. Diğer biri 25 Şubat 1988 tarihli, pencereleri parçalanmış ve hastanelerde yatan, birkaç yaralının amatör kameramanla konuşması ile ilgiliydi ve konuşma İngilizce altyazılıydı. Bunların arasında, kameraman tarafından Ermenice röportaj yapılan Hanrahan'ın bildirdiği gibi, 74 yaşında bir adam vardı. Sözlerine aşağıdaki altyazılar eşlik etti: "Azerbaycanlılar torunlarımı öldürdükten sonra oğlumu da öldürdüler".

Daha önce aktardığımız gibi, The Financial Times, The Times ve The New gazeteleri, öldürülenlerin etnik kökenine ilişkin bilgiler vermiştir. Bu haberler hâlâ güvenilir sayılmaktaydı ve 22 Şubat 1988'de Azerbaycan SSC'e bağlı olan DKÖB'deki Asgeran yerleşimi yakınında Ermenilerce

⁶³ “Azerbaijan: Armenian Unrest”, News at 1:00 pm, **BBC TV**, March 16, 1988.

öldürülen Azerbaycanlılar'ın ölümleri çatışmanın ilk kurbanları sayılıyordu. 25 Şubat 1988'de Ermenilerin DKÖB'de öldürüldüğü iddiasıyla ilgili Ermeni video kayıtlarının altyazıları, gerçek doğrulama testini geçemedi. Bu Ermenileri mağdur etmek için provokasyon olarak görülebilirdi ve bu görüntüler Fransız kanalı TF1 ve BBC TV yoluyla, 22 Şubat'ta meydana gelen olayı bildiren yukarıda belirtilen gazeteler tarafından doğrulanmadan yayınlandı. Buna ek olarak, BBC'nin konuyu ele almasından beş gün önce, 11 Mart tarihinde The Times gazetesi, öldürülen Azerbaycanlıların adlarını ortaya koydu: "Moskova'dan bir federal federal savcı olan Aleksandr Katuşev, Bakü radyosunun yayınında haber verdi . "Bu rahatsızlıkların sonucu olarak", O Azerbaycan'ın Ağdam ilçesinde yaşayan 16 yaşındaki Bahtiyar Kuliyeve ve 23 yaşındaki Ali Hacıyevin cinayete kurban gittiğini söyledi.

2 Mart 1988 tarihine kadar, medya tarafından Ermenistan'dan kovulan Azerbaycanlı mülteciler ve yerinden edilmiş Azerbaycanlılar hakkında haberlerden bahsedilmemiş, yalnızca bu haberler 28-29 Şubat tarihlerinde "Sumgayıt ayaklanmaları" hakkında yayınlanan haberlerin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. The Times gazetesinden Christopher Walker raporunda "baskıya uğramış, Ermeni Komünist Partisi genel başkanı Karen Demirçiyen 29 Şubat Pazartesi günü yerel bir televizyonda birkaç Azerbaycanlının huzursuzluk yüzünden evlerinden kaçtıklarını "söyledi.⁶⁴ Ancak ertesi gün The Guardian'dan Martin Walker ve Michael Simmons tarafından hazırlanan rapor, Ermenistan'dan kaçan Azerbaycanlıların sayısının "bir miktar" olmadığını öne sürdü.

⁶⁴ Christopher Walker, "Soviet City Curfew Enforced by Army", **The Times**, 1988 March 2.

Rapora göre: “Son iki hafta içinde Ermenistan'dan kaçan Azerbaycanlı mültecilere evlerine dönmeleri için üst düzey bir Parti yetkilisinin liderliğinde bir resmi komisyon kuruldu. Bu, mültecilerin olduğunu gösteren ilk işaret idi. Sayılar verilmemiş olmasına rağmen, 2 Mart 1988 tarihinde komisyonun Azerbaycan radyosundaki duyurularında mültecilerin faytonlarla, trenle ve hava yoluyla geri dönmesine izin verileceği söylenmekteydi ve bununla önemli sayıların bulunduğu açığa çıkmaktadır”.

Resmi olmayan kaynaklarda, Ermenistan'dan kaçan birkaç bin Azerbaycanlıların sayı DKÖB'den kaçanların sayından daha fazla olduğu yazılmaktaydı.

The Times gazetesi de Azerbaycanlıların Ermenistan'dan akışını belirtmiştir. 3 Martta Azerbaycan hükümet yetkililerine atıfta bulunan Philip Taubman, geçtiğimiz hafta yapılan rahatsızlıklar sırasında yüzlerce yardıma ihtiyacı olan Azerbaycanlının Ermenistan'dan kaçtığını ve Ermenistan'da evlerine geri dönmelerine yardımcı olmak için bir komisyon kurulduğunu yazdı.⁶⁵

Azerbaycan'da yaşanan kayıplar hakkında daha fazla haber, Times'ın her zamanki yorumlaması gibi, " Azerbaycanlıların İslamcı militanlığı cumhuriyetlerinin İran'a fiziksel olarak yakın olmasıyla teşvik ediliyor" şeklinde açıkladığı Sumgayıt "ayaklanmaları" ile ortaya çıktı.⁶⁶ The Times'ın Sumgayıt hakkındaki ilk raporu, "Müslüman şehre yayılmış olan ırksal ayaklanma: Gorbaçov için acı darbe" başlığıyla yayınlandı. Gazete

⁶⁵ Philip Taubman, “Soviet Reports Deaths in Rioting; Unofficial Toll in Azerbaijan Is 17”, **The Times**, 1988 March 3

⁶⁶ Christopher Walker, “Soviet City Curfew Enforced by Army”, **The Times**, 1988 March 2.

şöyle yazdı: "Dün gece (29 Şubat) ilk kez, Tass (Sovyetler Birliği Haber Ajansı) huzursuzluğun endüstriyel Sumgait kentine yayılmış olduğunu ve onu kontrol etmek için zor tedbirler alındı ". Tass'dan alıntıya göre, The Guardian muhabiri Martin Walker'in "Sovyet Müslümanları öfkesi" başlıklı bir raporunda ve Times gazetesi muhabiri Christopher Walker'in daha önce değinilen raporunda yer alan " bir grup holigan " Azerbaycan'da Sumgayıt kentinde bozgunculuk ve şiddet olayları başlattığı söylendi.⁶⁷ The Times ve The Guardian gazeteleri, 3 Mart'ta Sovyet sözcüsü Gennadiy Gerasimov'a atıfta bulunarak 28 Şubat'ta Azerbaycan'ın Sumgayıt şehrinde meydana gelen etnik çatışmalarda birkaç kişinin öldüğünü bildirdiler. Aynı raporda Glasnost dergisinin muhalif yazarı, "Sumgait ayaklanmalarında 17 kişinin öldüğü, 70 kişinin de yaralandığı söyleyen" Sergey Grigoryan'a da değinilmiştir.

5 Mart'ta The Guardian ve The Times muhabirleri yine Tass'ı temel alarak 28 Şubat'ta Sumgayıt'te ayaklanan 31 kişinin öldürüldüğünü bildirdiler. BBC TV, benzer hatlar boyunca 4 Mart'ta şöyle bildirdi: "Geçtiğimiz hafta Azerbaycan'da Sumgait kentinde Azerbaycanlılardan büyük bir tepki gelmekteydi. Bir ayaklanma söz konusu olmaktaydı. İlk başta iki kişi öldü, ancak bu gece yapılan duyuru, Sumgait'teki kayıpları 31'e kadar çıkardı".⁶⁸ Sovyet sözcüsü Gennadiy Gerasimov'a atfen, 10 Mart'ta The Guardian muhabiri Martin Walker, resmi ölüm sayının bir kişi daha artarak toplam 32'ye çıktığını ve yaralanan insanların sayısının arttığını bildirdi.⁶⁹ The Times ve The Financial Times tarafından 11 Mart

⁶⁷ Christopher, Walker, "Kremlin Call for Calm as Thousands Demonstrate: Unrest in Armenia", **The Times**, 1988 February 24.

⁶⁸ Newsnight, **BBC TV**, March 4, 1988.

⁶⁹ Martin Walker, "Armenia Curfew Still in Force", **The Guardian**, 1988 March 10.

1988'de yayınlanan haberde de aynı sayıda ölüm olduğu bildirildi. Resmi Sovyet bilgilerinin yanı sıra, bu gazeteler gayri resmi hesapları kendi kaynaklarında da bildirdiler. Frankfurt merkezli Uluslararası İnsan Hakları Topluluğunun Moskova şubesi Başkanı Valeriy Sanderov'a atıfta bulunarak Guardian'dan Martin Walker, 9 Mart'ta, Erivan'daki temsilcilerine telefon ettikten sonra Sanderov'a kendisine en düşük tahminle " 180 ölü ve en az bin kişi yaralandı " söyledi, yukarıda belirtilen Batı gazetecisi Sergey Grigoryants'ın kaynağı "en az yüz kişi öldürülmüş" olduğuna inanıyordu.⁷⁰

The Guardian, The Times ve Financial Times gazeteleri, Glasnost'da bir gazeteci olan Andrey Shilkov'un ve Glasnost'un yukarıda adı geçen editörünün muhalif bir arkadaşı, Sergey Grigoryan'a geniş olarak haberler sağlamıştı. Shilkov'a göre, "Katiller, doğumhaneye infilak ettiler ve bıçak noktasında doktorları Ermeni kadınların nereye yattığını göstermeye zorladılar. Daha sonra, hamile olup olmadıklarını öğrenmek için hepsini kestiler. Yeni doğan bebekler bacaklarından sallandı ve duvara vurularak pencereden atıldı".⁷¹

The Times, muhalif kaynaklara atıfta bulunarak 21 Mart'ta "toplam ölüm sayının çok daha yüksek olduğunu ve 700'e kadar çıkabileceğini" bildirdi. Ancak 30 Mart'ta The Times, meseleye ilişkin olarak yine "Sovyet araştırmacılar, geçen ay meydana gelen Sumgayıt kentindeki etnik ayaklanma yüzünden yüzlerce kişinin öldüğüne dair söylentileri ve Azerbaycanlı haydutların doğumhanede böyle bir pogrom yaptıklarına dair

⁷⁰ Martin Walker, "Armenians 'Massacred' in Ethnic Riots", **The Guardian**, 1988 March 9.

⁷¹ Martin Walker, "Dissident Journalist Bears Tale of Armenian 'Bloodbath'", **The Guardian**, 1988 March 12.

söylentileri reddetti".⁷² Bu haber ne The Guardian ne de, The Financial Times tarafından da bildirilmedi.

Sadece Mart 1988'de The Times, The Guardian ve Financial Times'in dikkat çekici başlıklarla konuya ilişkin 20'den fazla rapor vermiş olduğunu belirtmek gerekir. Sadece bunlardan bazılarını belirtmek için: "İrk ayaklanmaları Müslüman şehre yayılmıştır: Gorbaçov için acı darbe"; "İkinci Müslüman şehirde ayaklanma: Sovyet ırkçı huzursuzluğu yayılıyor"; "Ermeniler şiddet mağdurlarına saygı duyuyorlar"; "Ermeni mültecileri Müslümanları barbarca saldırılarla suçlar: Azerbaycanda etnik şiddet"; "Doğumhanede katliamı Müslümanları sorumlu tutuyor: Şahitler, Azerbaycan'da ayaklanmalardan acımasız hesaplar verdi "; "Sovyet Müslümanları şiddeti"; "Ermeniler etnik ayaklanmalarda katledildi"; "Muhafif Ermeni gazetecisi “kan-gölü” hikayesine katlanıyor"; "Ermeni Kadınlar, Etnik Darbe Mağdurlarını Onurlandırıyor".

The Sunday Times gazetesi de, Sumgayıt "ayaklanmaları" hakkında benzer haberleri bildirdi; resmi raporlarda muhalif ve diğer kaynaklardan gelen söylentiler de yer almaktaydı. Onlarla ilgili yorum yaparken, Bill Keller daha sonra Ağustos 1988'de şunu yazdı: “Erivan, Moskova ve Amerika'daki Ermeniler, yüzlerce Ermeni katledildiğine ve bunun örtbas edilmesine ısrarcı davrandılar. Eğer öyleyse, bunu kanıtlamak için hiç kimse kanıt sunmadı. Sumgayıt doğumhanesinde Ermeni anneleri arayan ve bebeklerini pencereden dışarı atan isyan edenlerin rahatsız edici söylentileri, hastanede araştırmacılar tarafından görüşülen bir doktor ve ayrı

⁷² Christopher Walker, “Claim of Massacre at Sumgait Refuted”, **The Times**, 1988 March 30.

bir Ermeni hemşire tarafından tamamen reddedildi”.⁷³

2.1.3. Çatışmanın askeri safhası: sonuçları üzerine raporlama.

1987 yılının başında Ermenistan'dan kovulmuş Azerbaycanlı mülteciler, 1988 yılının başında DKÖB'de yerlerinden edinmiş Azerbaycanlılar, DKÖB'da 22 Şubat'ta Asgeran yakınlarında öldürülen iki Azerbaycanlı ve 28-29 Şubat tarihlerinde Sumgayit'te 26 Ermeni ve 6 Azerbaycan öldürülmesi, çatışmadan gelen kayıpların başlangıcı sayılmaktaydı. 1992'de yeni bağımsız Ermenistan ve Azerbaycan arasında tam teşekküllü savaş başlatıldığında, hepsi Azerbaycan'a kaçtığı için Ermenistan'da bir Azerbaycan kalmadı. Ayrıca, birçok Ermeni Dağlık Karabağ haricinde Azerbaycan'ın bölgelerinden çıkmış, bazıları Dağlık Karabağ'a geçerek , Rusya, Ermenistan ve dünyanın başka yerlerine göç ettiler. Mayıs 1994'e gelindiğinde, Azerbaycan topraklarında önemli bir kısmı Ermenistan tarafından işgal edildi ve yaklaşık 25.000 kişi her iki taraftan da hayatlarını kaybetti. İşgal altındaki Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi ilçedeki tüm Azerbaycan nüfusu Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde yerinden edilmiş duruma geldi.

Savaşın en büyük trajedisi, 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde Hocalı'da, yüzlerce Azerbaycanlının, Ermeniler tarafından katliamıyla gerçekleşti. De Waal "Dış dünyadaki çoğu insane, buna inanmağa isteksiz davranmıştı. Çünkü, medya şimdiedek Ermenileri saldırganlarından ziyade, onları çatışmanın başlıca kurbanı olarak tasvir etmişti" dedi. Bazı ayrıntılar Trajedinin İngiliz ve ABD medyasında Mart 1992'de yapıldığı ancak

⁷³ Bill Keller, "Riot's Legacy of Distrust Quietly Stalks a Soviet City", **The Sunday Times**, 1988 August 31.

Sumgayit olaylarına ayrılmış olanlardan daha az dikkat edildiği bildirildi.

Bir önceki bölümde, Sumgayit üzerine araştırılmış İngiliz medyanın başlıklarını sıraladık; bunlar genellikle Ermenilerin etnik kökene kurban olarak baktığını ve Azerbaycan inancına "katliam", "şiddet", "kan gölü" ve " katliam " gibi kelimelerle istinad ettiğini ortaya koymaktaydı. Hocalı haberlerinin ana başlıkları, Sumgayit ile ilgili haberlerle aynı deseni göstermez. The Times gazetesinin başlıklarından: "Karabağ'da savaşın gerçekleri"; "Karabağ'da cesetler çöp tepelerinde"; "Karabağ mağdurları dağlara kaçıyor" ve "Karabağ katliamı cesetleri işaretleme bölgesi". The Times'ın Ermenileri o zamana kadar kurbanlar olarak gördüğü gerçeği göz önüne alındığında, katledilenlerin etnisitesinden bahsetmeyen Hocalı katliamı hakkındaki haber başlıkları, Ermenilerin "Müslüman" Azerbaycanlı mağdurlarına yaptıklarını okumamış olanlar tarafından algılanmalıydı. oldu. Hatta, The Times gazetesinin Hocalı ile ilgili yayınlanan manşetlerinde, "kuvvetler çekilirken Azerbaycan saldırıya hazırlanıyor" gibi başlıklarla sürekli olarak, Azerbaycanlıları "saldırırgan" Ermenilerin "savunmacı" imajında göstermekteydi.

Guardian iki başlık taşımaktaydı: " Cenaze merasimleri Ermeniler tarafından yapılan katliamı onaylıyor; ordu katliamlar için Karabağa yola çıkıyor " ve "görgü tanıkları: galiplerin cesaret edemeyeceği köy; Ermeniler çaresizce Azerileri katletmeyi inkar etmeye çalışıyorlar, bu da paradoksal olarak başarıyı uzun vadeli yenilgiye dönüştürebilir "⁷⁴ ; Financial Times gazetesinde "Azeriler, Ermenilerin yüzlerce kişiyi öldürdüğünü iddia

⁷⁴ Karl Waldron, "Eyewitness: The Village Where the Victors Dare Not Move by Day; Armenians Desperately Try to Deny the Massacre of Azeris, Which Could Yet Paradoxically Turn Success into Long-Term Defeat", **The Guardian**, 1992 March 6.

ediyor" başlıklı bir haber yayınlandı. The Independent'dan bir tek İngiliz gazeteci, Helen Womack açık bir başlıkta haber verdi: "Azeriler ormanda vurularak katledildiler; Mülteciler ve yeni mezarlar, Azerilerin katledilmesini onaylıyorlar " ve ayrıca" Ermeniler Azerileri rehin tutuyor ".

1 Mart Reuters'in bilgilerine dayanan, Hocalı katliamıyla ilgili haberlere geldiğinde, 2 Mart'ta Financial Times gazetesi bildirmiştir ki, "Birçoğu karla kaplı dağlarda günlerce yürüyen Azeri mültecileri, dün, 1 Mart 1992'de, Rus askerlerini, Ermeniler tarafından yüzlerce kişinin öldürüldüğü Dağlık Karabağ sorununda Ermeni militanlarını desteklemekte ittiham ediyordu. "3 Mart'ta Times'ın muhabiri Anatol Lieven şunları söyledi: "Geçen Çarşamba günü, (26 Şubat) Azerbaycanlı mültecilerine Ermeni güçleri tarafından gerçekleştirilen katliamın cesetleri küçük bir vadi boyunca ve çevrede yalpalanmış çimlerin ve çalılarının arasında dağınaktı. Olay yerinde 31 ceset sayılabilir. Son beş gün içinde en az 31 kişi Ağdam'a götürüldü. Bu rakamlar, Ermenilerin Azerbaycan'ın Hocalı kasabasına 25 Şubat Salı günü saldırısı sırasında öldürülen sivilleri kapsamıyordu. Rakamlar, henüz keşfedilmemiş cesetleri de içermiyor ... Gördüğümüz cisimlerin etrafında dağınık mülkler, kıyafetler ve kişisel belgeler vardı. Katliamdan sonra tepelerde ve ormanda saklanmış kişiler başkalarını öldüren acı soğuktan korunmuştur. Hepsi, fakir, çirkli giysileri giyen sıradan insanlardı."

Stepanakert'teki Karl Waldron ve Ağdam'daki Reuters'li Brian Killen 3 Mart 1992'de The Guardian gazetesine bildirmişler: "Ermeni militanlarının Azerbaycan sivillerinin katledilmesini gösteren yeni kanıtlar çıktı ". Ağdam yakınlarındaki "iki kamyon Azeri cesedi ile doluydu"

görüşünü yapan bir Reuters fotoğrafçısı Frederique Lengaigne aktardı: “Birinci baktığımda 35 ceset saymıştım ve ikinci defa sanki biraz fazla gözükmekteydi. Bazıları kafaları kesilmişti ve birçoğu yanmıştı. Hepsi erkekti ve birkaçı haki üniformaları giyiyorlardı.”⁷⁵

BBC TV'nin 3 Mart 1992'de katliam üzerine Ben Brown tarafından ilk yayınında bildirildi: “Cesetler, dağların üstünde dağılmış durumdaydı. Hayatta kalanlara göre, onlar Hocalı'dan Agdam kasabasına kaçar iken Ermeni pususuna uğramışlardı. Silah ateşiyle bir sütun mağduru kesildi. Agdam'da polis bugün bugüne kadar 120 ceset gönderildiğini söyledi, ancak Azeriler 1000 kişinin öldüğünü iddia etti. Bu tür rakamların doğrulanması zor, ama masum sivillerin katledildiği konusunda şüphe var. Burada gördüğüm bazı cesetler yakın mesafeden vurulmuştu ve cesetlerin bazıları korkunç biçimde parçalanmıştı. Akrabalar dağlarda ölülerini geri alıyorlardı. Cesetlerin 27'sinin Agdam'a gömüldüğü söylendi.”⁷⁶

Ertesi gün, 4 Mart'ta Ben Brown, Ağdam'da park olarak bilinen ve mezarlık haline getirilen 78 adet yeni açılmış mezar hakkında bilgi verdi.⁷⁷

The Independent gazetesinden Helen Womack "kurbanların tam sayısı belli değil, ancak Azeri sivillerin geçtiğimiz hafta Dağlık Karabağ'ın karlı dağlarındaki cesetlerinin Ermeni savaşçıları tarafından katledilmesi biraz kuşkulu olabilir" dedi. 3 Mart'ta Ağdam Camisi'ndeki "dört parçalanmış ceset" e ilaveten "bir mezarlıkta 75 yeni kazı yeri bulunan mezarlar"ın yanı sıra, "kurşun yarası olan kadın ve çocuklar, demiryolu vagonlarında geçici olarak hastaneye kaldırıldı. ".

⁷⁵ “Evidence of a Massacre Emerges in Azerbaijan”, **The Times**, March 3, 1992.

⁷⁶ “Nagorno-Karabakh. Massacre of Azeris”, News at 9:00 pm, **BBC TV**, March 3, 1992.

⁷⁷ “Funerals of massacre victims”, News at 9:20 pm, **BBC TV**, March 4, 1992.

Hocalı'nın işgalini, 8 Mayıs 1992'de Dağlık Karabağ'ın en büyük şehri olan Şuşa işgali takip etdi. Şuşa'dan sonra, bu bölge ile Ermenistan arasında bir koridor açacak olan, Dağlık Karabağ dışındaki Laçına dönüş yapıldı. Thomas Goltz Laçın koridorunun "Karabağ'a asker ve malzeme almak için kullanılmakta" olduğunu bildirdi.⁷⁸ 22 Mayıs 1992'de, BBC TV'nin ilk Batılı muhabirlerden biri olan Ben Brown, Laçın koridoruna yolculuk yapan kamyonların söylediklerini haberde bildirdi: "Ermenistan'ın başkenti Erivan'dan yiyecek, yakıt ve ilaç getiriyorlardı, ama neredeyse kesinlikle Silah ve mühimmat da getiriyorlar ".⁷⁹ Laçın'ın 18 Mayıs 1992'deki işgalinden sonra, 2 Nisan 1993'te Ermenistan'a ikinci koridorun açılması için Kelbecer kasabasının işgal edilmesi ve 23 Temmuz-29 Ekim 1993 tarihleri arasında Ağdam, Jebrail, Fuzuli, Gubadlı ve Zengilan ilçelerinin işgali gerçekleştirildi.

Ermenistan, Karabağ'daki Azerbaycan topraklarının işgaline katılımını reddetmekteydi. Bununla birlikte, araştırılan İngiliz medya organları bunu reddeden kanıtlar içeriyor; bunların bazıları bu bölümde değinilmeye değer. Guardian, 23 Mayıs 1992'de Ermenistan'ın Lachin, Rusya'nın el konmasıyla hiçbir ilgisi olmadığını iddia etmesinin hiçbir koşulda bir devletin yabancı bir bölgeyi ekleme hakkını vermediğini söyledi. Financial Times'ın John Lloyd, 26 Mayıs 1992'de "17 Mayıs'ta Karabağ ve Ermenistan'dan gelen Ermeni güçleri Lachin kasabasına saldırı başlattı" yazdı. Thomas Goltz, The Guardian'da 8 Nisan 1993'te "Sadece Azerbaycan hükümeti tarafından reddedildi ancak Kelbadzhar'ın düşüşüne tanık olan kişi, saldırının Ermenistan'ın kendisinden yapıldığına ve

⁷⁸ Thomas Goltz, "Eyewitness: Down a Frozen Path to Refuge", The Guardian, 1993 April 8.

⁷⁹ "Armenians Capture Road into Nagorno-Karabakh", News at 6:00 pm, TV, BBC, May 22, 1992.

Karabağ'a yeni kuzey koridorunun 60 mil genişliğindeydi ve bölgenin fiili bir ekini temsil ettiğine işaret etti". The Times'tan Anatol Lieven, 14 Nisan 1993'te şunu yazdı: "Kelbecer bölgesine batıda, ayrıca Dağlık Karabağ'dan doğuya doğru Ermenistan'dan saldırı yapıldı. Ermeni hükümeti, yalnızca "Karabağ savunma güçleri" nin savaşta yer aldığını iddia ediyor ancak Batılı gözlemciler bu iddianın herhangi bir kanıtı olmadığını söylüyordu. The Times gazetesi'nden Leslie H. Gelb, 22 Mayıs 1992'de şunları yazdı: "Birleşik Krallık Yetkilileri Erivan'ın Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'daki Ermeni düzensizliklerini kontrol altına alamadığına dair iddiasını kabul etmiyor. Onlar, " ellerimiz seçimlerimiz yüzünden bağlanırken, Ermeniler, askeri gerçekleri bölgede yaratmaya çalışıyor" diyerek inanıyorlar, - Sırların Bosna'da yaptığı gibi".”

The Guardian'dan Alexis Rowell, 21 Nisan 1994'te Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının işgaline doğrudan katılımına dair kanıt olarak da kullanılan aşağıdaki hikayeyi anlattı: "Şafaktan önce saldırılar gerçekleşmeye başladı. İlk ışıqla Lily, 18 yaşındaki oğlunu Ermeni Ulusal Ordusu'na kaybetti. Dağlık Karabağ bölgesindeki tartışmalı topraklarında ve çevresinde Azeri hükümet kuvvetlerine karşı savaşmak için Ermenistan'da erkekler zorla askere çağrıldı. Ermenistan hükümeti her zaman birliklerinin Azerbaycan'a karşı savaşta yer almadığını savundu. Ancak Erivan'ın üstündeki bir tepenin üzerine sıkışan Yeribü askeri mezarlığı, burada Dağlık Karabağ'da ölen yüzlerce Ermeni asker gömülmüştü.”

Her gün yeni mezarlar kazılıyordu. Ermeni muhalefet, nüfusun yaklaşık dörtte birinin kapsıyan 750 bin kişinin geçen yıl Ermenistan'dan

ayrıldığını iddia ediyor. Çoğu, altı yıldır bildirilmemiş savaşın getirdiği korkunç ekonomik durum nedeniyle gitti.

2.1.4. Haber yorumlarının arkasındaki nedenler ve Batı kamuoyunu etkileyen faktörler.

Edward Said bir keresinde, “gazetecinin tuhaf bir ülkeye hazırlıksız veya tecrübesiz gönderiliyor; çünkü gazeteci haberleri çabucak topluyor ya da zaten ön sayfalık habercilerin olduğu genel çevrede oluyor. Dolayısıyla, gazeteci, ülke hakkında daha fazla bilgi edinmek yerine, elinde en yakın olanı, çoğunlukla ülkesindeki okuyucuların itiraz etmesi muhtemel olmayan klişe veya biraz gazeteci bilgeliğini elinde tutuyor” yazdı.

Said'in görüşleri, incelenen medya organları tarafından Ermenistan-Azerbaycan ihtilafının yorumlanması için de geçerlidir. Araştırma, İngiliz muhabirlerinin, her iki cumhuriyet hakkında bilgiden ve aralarındaki çatışmanın tarihçesinden yoksun olduklarını göstermiş ve böylelikle bu, muhabirlerin raporlama, yorumlama ve tanımlamalarını etkilemiştir. Bunun bir nedeni, Batılı gazetecilerin her şeyden önce Ermenistan ya da Azerbaycan'da uzman olmaması ve Sovyet çapında siyaset ve politikalarla uğraşan ilk ve en önemli Kremlinologlar olmasıydı. Bu da onları "eldeki en yakınına" bağımlı hale getirdi ve çoğu durumda, görgü tanıkları olmadıklarını ve kendilerini araştırmadıklarına dair hikayeler bildirmişler.

Dahası, Batılı gazeteciler, tartışılan olayların bulunduğu Azerbaycan ve Ermenistan'da değil, Moskova'da yaşıyorlardı. Sovyet otoritelerinin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle çatışma başladıktan sonra bu cumhuriyetlere nadiren ziyarette bulunmuşlardı. Bu nedenle, gazeteciler, yalnızca bölgenin tarihi ve çatışması üzerindeki görüşlerini değil, aynı

zamanda şu anki safhası üzerinde, özellikle 1988-1991'deki görüşlerini etkileyen, ikinci ve üçüncü el bilgi kaynaklarına dayanıyorlardı. Batı muhabirleri tarafından kullanılan kaynaklar farklıydı. Bunlardan biri, Sovyet Dışışleri Bakanlığı ya da Sovyet medyası tarafından sunulan Sovyet resmi bilgileriydi. Sovyet yetkilileri ve medyası, daha fazla etnik çatışma ve sonuçlardan kaçınmak için, bilerek, Ermenistan ve Azerbaycan'daki çatışmalardaki gelişmeler hakkında, çatışmanın insan kayıplarını içeren haberleri sakladı veya erteledi.

Resmi bilgilere ek olarak, Moskova ve Erivan'da yaşayan muhaliflerin en aktif olduğu alternatif haber kanalları da vardı. Bunlardan biri, "yetkililer Batılılara Ermenistan ve Azerbaycan'a erişimi yasaklamışken" The Guardian tarafından "Ermenistan'dan gelen haberlerin ana hattı" olarak tanımlanan muhalif gazete Glasnost'un editörü Sergey Grigoryan idi. The Times'ın "muhaliflerin her zaman güvenilir bilgi kaynağı olmadığı" nı itiraf etmesine rağmen, muhalifler tarafından sağlanan haberler sıklıkla araştırılan medya tarafından belirtiliyordu. Moskova'da yaşayan muhalif gazeteci Grigoryan ve Erivan'daki muhalif bir derginin editörlerinden Mofses Gargisyan, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki DKÖB'de çatışma ile ilgili bilgilere eriştiler. Ancak, onlar Batılı gazetecilere 1987'de Ermenistan'dan gelen Azerbaycanlı mülteciler ve 1988 başlarında DKÖB'de yerinden olmuş Azerbaycanlılar hakkında ya da 22 Şubat 1988'de DKÖB'de Asgeran yakınlarındaki Ermenilerce öldürülen Azerbaycanlılar hakkında haberler vermediler. Azerbaycan'da yaşanan kayıplar hakkında haber dağıtma konusundaki pasifliklerine rağmen, Grigoryan ve muhalif arkadaşları, Azerbaycan'daki Sumgayit

rahatsızlıklarıyla ilgili her türlü söylentiye yabancı gazetecilere vermede çok aktif davrandılar. Bu hususlar, muhalif kaynakların güvenilirliğinin kanıtlanması için kullanılabilir.

Rusya'daki muhalifler ve Ermeni diasporası temsilcilerinin yanı sıra, bir başka bilgi kaynağı da İngiltere, Fransa, ABD ve Lübnan'daki Ermenilerdi. Ermeniler, yüzyıllardan kalma ve 1980'lere kadar zamanla gelişen bu ülkelerde, Ortadoğu'dan Fransa, Birleşik Krallık ve ABD'ye yapılan son dalgasıyla, eski, büyük çaplı ve organize bir diasporaya sahipti. Çatışmanın bugünkü aşamasının başında, Ermeni diasporası temsilcilerinden George Deukmejian, 1982'den beri ABD Kaliforniya valisi olarak görev yapıyordu. Diaspora Ermenileri düzenli olarak Ermenistan'a ziyarette bulundu. Times'ın Lübnan'dan raporlayan Robert Fisk, Moskova'da Batılı muhabirlerin Ermenistan'ı ve Azerbaycan'ı ziyaret etmelerine engel olmakla birlikte, Lübnanlı Ermeni cemaatinin üyeleri Erivan'a (1988) gitmeye devam ettiklerini belirttiler.⁸⁰ Diaspora temsilcileri de dahil olmak üzere, Ermeni kaynaklarına atıflar, olayların tek taraflı olarak ele alınmasında önemli bir rol oynuyordu. The Guardian'ın şu notunu alıntı yapmaya değer: "Moskova'da partizanlardan ve dışarıdaki dış diasporadan geçen Ermeni modellenmiş hikayeler, genelde duyduğumuz tek şey."

Sıradan ve muhalif Ermenilerden Moskova'daki Ermeni memurlarına, milliyetçilere ve Erivan'daki Stepanakert'teki sıradan Ermenilere kadar uzanan, Batı gazetecileri ve Ermeniler telefonla sık sık temas kuruyorlardı. Ermenistan'daki Ermeniler, yalnızca Rusya'ya değil, aynı zamanda

⁸⁰ Robert Fisk, "Exiles Pin Faith on Gorbachov; Armenian Community of East Beirut", **The Times**, 1988 August 30.

Amerika'daki Ermeni diasporasının temsilcilerine telefonlar da sık sık görüşüyorlardı.

Batı gazetecileri ile Ermeniler arasındaki sık temas, eskiden Azerbaycanlılarla 1988-1991 yılları arasında nadiren Bakü yetkilileri olan az sayıdaki sıradan Azerbaycanlı temasın aksine zıttı. Rusya, İngiltere ve ABD'de Azerbaycan diasporası temsilcileri ile neredeyse hiç bağlantı kurulamadı. Bu, kısmen Azerbaycanlıların çoğunlukla Batı gazetecilerinin nadir ziyaret yaptığı ülkelerden olan Azerbaycan'da yaşaması ve komşu ülkelerle açıklanabilir. 1979'da İran Devrimi'nden sonra Avrupa'ya ve ABD'ye kaçan İranlı Azerbaycanlılar fazla olmasına rağmen, Batı muhabirlerinin dayandığı Moskova'daki Azerbaycan diasporası genç, zayıf ve dağınıktı. Sadece Batı ülkelerinde Azerbaycan diasporasının çok küçük bir kısmı Azerbaycan'ın Sovyetleşmesinden sonra Türkiye'ye ve İran'a kaçan 20. yüzyılın başlarında Azerbaycanlıların torunlarından oluşuyordu; bunların bir kısmı, daha sonra Avrupa'ya ve ABD'ye taşındı . Azerbaycan diasporası, Sovyetler Birliği'nin düşmesinin ardından yıllar içinde genişledi, ancak araştırılan dönemde hala çok küçüktü.

Üstelik sıradan Azerbaycanlılar, Ermeni toprak iddiası kampanyası için hazırlıksız yakalanmışlardır. Hem Ermenistan hem de diasporadaki Ermeniler bu konuda iyi hazırlanmış ve deneyimli kişilerdiler. Bu iddiaları Sovyet Azerbaycan'ına, 1987'den önceki uzun yıllar boyunca üst Sovyet yetkilileri ve Azerbaycan liderleri seviyesinde yapıyorlardı. 1987 ve 1988'de Ermeniler, toprak taleplerini Gorbaçov tarafından ilan edilen Perestroyka ve Glasnost bağlamında kamuoyuna açıkladılar.

Ermeniler, konuyla ilgili görüşlerini dile getirmek için dünyanın

farklı yerlerinden gelen Batılı gazetecilerle temas kurmaya çalışıyorlardı. Bu, Azerbaycanlıların yerinden edilmesinin ve öldürülmelerinin haberlere dönüşmesini istemeyen ve böylece çatışmayı tırmandıran Azerbaycan makamlarının davranışlarıyla keskin bir şekilde tezat oluşturuyordu. Ermeniler tarafından bu, kendilerini Azerbaycanlıların mağduru olarak sunmak için kullanıldı. Azerbaycanlıların Müslüman oldukları ve çoğunluğunun Şi'a olduğu bilindiğinden, bu birçok durumda gazetecileri satın alan Ermeni propagandasına da yardım ediyordu. Bunlar, 1979'da İslam Devrimi'nden bu yana Batı ile sürekli ve sorunlu bir ilişki içinde olan İran'ın Şiî Müslümanlarıyla ilişkilendirilmekteydi. Bu çatışmaya Hristiyan-Şiî Müslüman savaşı olarak sıkça değinilen tüm medya organları Gazetecilerinin algılarını ve dolayısıyla yorumlamalarını etkileyen Batılı klişelerinin kanıtıydı. Özellikle The Times'ın Azerbaycanın etnisitesinden ziyade dinine vurgu yaparak, saha muhabirleri yerine editörlerin seçtiği haber başlıkları, Batının medya alanında İran'la olan ilişkilerinin etkisine tanıklık ediyordu. Bununla birlikte, Azerbaycan'daki rahatsızlıkları tanımlamak için "isyan" ya da "ırk çalkantıları" gibi terimler, ırk temelleri üzerine İngiltere'de ve ABD'de 1980'lerde meydana gelen ciddi toplumsal rahatsızlıklar tarafından da açıklanmıştır ve bu, yurtdışındaki olayların Batılı gazetecilerin algılamalarını da etkiledi.

Ermeni milliyetçi liderleri, Sovyetler Birliği'ni siyasi ve ideolojik düşman olarak gören Batı çıkarlarını ve ideolojilerini dikkate aldılar. Batı sempatisini kazanmak için, kötü biri gibi tanınmış Stalin'in şahsen katılımıyla, Ermenilere Sovyet hükümeti tarafından yapılan "haksızlık" ın düzeltilmesi için bir kampanya olarak, Ermenistan, Azerbaycan'a karşı

Dağlık Karabağ üzerinden toprak iddiasını sundular. Bu, Batılı gazeteciler ve editörler tarafında sempati duydu ve bu nedenle, çoğunlukla Ermeni kaynaklı dahil olmak üzere, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'daki tarihi Batılı tarihçilerin haber yorumlamalarını şekillendirdi.

Batı, Sovyetler Birliği'ndeki çatışmaların, Sovyet sisteminin zayıflaması ve sonuçta çöküşünde bir alet olduğunu gördü. Bu, Batı muhabirlerinin en aktif partileri için sempatinin garanti ediyordu. 1991'den sonra Sovyetler Birliği çöktüğünde ve Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını kazanırken, Batılı gazeteciler her iki ülkeyi daha önce olduğundan daha sık ziyaret edebiliyorlardı. İki tarafın bilgisine doğrudan erişebildikleri gibi, çatışmanın ve sonuçlarının görgü tanıkları da vardı. Gazetecilerin önceki yılların algılamalarından etkilenmesine rağmen, bu sürecin kapsamı çatışmanın incelenmesine ve daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Son olarak Batı medyasının Batı kamuoyu üzerindeki etkisini not etmek önemlidir. Burada dikkate alınmalı bir diğer konu, Bakü'de bir Amerikalı diplomatın 1993'te The Guardian'a verdiği demeçte " devlet dairesi postalarını Azerbaycan'a göndermek yerine, yanlışlıkla Fil Dişi'deki Abidjan'a gönderiyor".⁸¹ Bu olay, Azerbaycan'ın Batı kamuoyunda nasıl daha az tanınmış olduğunu açıklıyor ve bu da tartışılan dönemde kişisel gözlemler tarafından kanıtlanıyordu. Bu, muhtemelen diasporasının ve lobisinin Batı ülkelerinde, özellikle ABD'de rolünden dolayı daha iyi bilinen Ermenistan'la tezat oluşturmaktaydı. Bununla birlikte, araştırılan medya organlarının yorumlamasına dayanılarak çatışma hakkında fikir

⁸¹ Jonathan Rugman, "Azeris Crumble Before Armenian Advance." **The Guardian**, 1993 September 7.

sahibi olabilecek, İngiliz Batı kamuoyunun küçük yüzdesi için bile, Azerbaycan'ın Ermenistan'dan daha az elverişli bir ışık altında görüldüğü söylenebilir.

2.1.5. Hocalı Katliamına medyanın tepkisi

Katliam haberleri yayılmaya başladıktan sonra Ermenistan kendisini korumaya çalışmıştır. Ermeni hükümeti, Hocalı'da meydana gelen trajik olaylar ile ilgili uydurma hikayeler anlatmaya başlamıştır. Yaptıkları açıklamada katliamın, standart bir askeri operasyondan ibaret olduğunu, sivil kayıplara ise topraklarını korumaya çalışan Azeri birliklerinin neden olduğunu belirtmişlerdir. Bu iddianın aksine istatistiklere bakıldığında geri çekilen halkın büyük bir kısmının, sivillerden özellikle de kadın ve çocuklardan oluştuğu kanıtlanmıştır. Ermenistan ayrıca Azerbaycan Halk Cephesi'nin, 100 kadar Azeri ve Ermeni sivili katlettiğini ve suçu Ermenilere atmak adına cesetleri olay yerine onların koyduğunu iddia etmiştir. Kafaları, kolları, bacakları kopan Azeriler ile ilgili medyada gösterilen görüntülerin montaj olduğu da Ermenistan tarafından ortaya atılan iddialardan arasında yer almıştır.

Time dergisi ise Ermenistan'ın bu iddialarına şu şekilde yanıt vermiştir: "Masum sivillerin kasten öldürülmediği konusunda ısrar eden Ermenilerin yaptığı ucuz açıklamalar, inandırıcı olmaktan son derece uzaktır." İnsan Hakları İzleme Komitesi de, Ermenistan tarafından yapılan açıklamaları inandırıcı olmaktan uzak bulmuş, merkezi Moskova'da bulunan bir insan hakları grubu olan Memorial ise yaptığı açıklamada şu ifadelerle yer vermiştir: "Hocalı'da sivillere karşı yapılan toplu katliam, hiç bir şekilde haklı gösterilemez. Ermeni birlikleri, yaptıkları eylemlerle pek

çok uluslararası insan hakları sözleşmesini ihlal etmişlerdir." Diğer medya organları da olayı benzer bir dehşet içerisinde aktarmışlardır. The Sunday Times Ermeni askerleri, kaçmakta olan yüzlerce aileyi katletti: "Ağdam hastanesinde manzara, yaşanan katliam ve terörün izlerini taşıyordu. Doktorlar, katliamdan kaçan 140 kadar hastayı tedavi ettiklerini, çoğunun başından yara aldığını ya da derin bıçak darbeleri olduğunu açıkladı." The Times Karabağ'da ceset yığınları: "Mülteciler kaçarken vuruldu." The Washington Times Ermeni işgali sonucunda yüzlerce Azeri öldü ya da yurtlarından edildi: "Azeri televizyonlarında, Hocalı'dan çıkan kamyonlarca ceset görüntüleri yayınlandı." The New York Times Ermenilerin Katliam yaptığı haberleri geliyor: "Helikopterle bölgeye giden Azeri yetkililer ve gazeteciler, yanlarında kafaları kesilmiş üç çocuk cesedi ile geri döndüler." The Times Katliamın izleri ortaya çıkıyor: "Dağlık-Karabağ bölgesinin dağlarında aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 60'ın üzerinde ceset bulundu. Yüzlerce insan ise kayıp." Newsweek Katliamın gerçek yüzü: "Kurbanların çoğuna kaçmaya çalışırken yakın mesafeden ateş açılmış. Bazılarının yüzleri parçalanmış, bazılarının ise kafa derileri yüzülmüş."

İç Katliamın hemen ardından uluslararası kanallarda olay kısa bir süreyle yer bulsa da, batı medyası çok geçmeden bütün dikkatini Balkanlar ve Ruanda gibi diğer çatışma bölgelerine çevirdi. Sonuç olarak dünya nüfusunun büyük bir kısmı, bugün Hocalı ya da devam eden Azerbaycan-Ermenistan Dağlık Karabağ sorunundan bihaber durumda olmuştur.

2.2. Ateşkesden 2016 nisan savaşlarına kadarki dönem: önemli gelişmeler.

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki istikrarsız barış sözleşmeleri, İngiliz haber ajansı, Reuters'in bölgeyle ilgili haber raporları aracılığıyla medyaya yansıtılmıştır. The Independent gazetesinin 15 Mayıs 1994 tarihli yayınında, Reuters'in Erivan haberlerine göre, Ermenistan Savunma Bakanı Yardımcısı Petrosyan, tartışmalı Dağlık Karabağ bölgesi üzerinden Azerbaycan ile aralarındaki altı yıllık çatışmayı sona erdirmek üzere kısa süre içinde Moskova'da bir barış anlaşması imzalayacağını, ancak Azerbaycan'ın bu anlaşmayı onaylamadığını söylemiştir.⁸²

The Independent gazetesinin Azerbaycan ile Ermenistan arasında imzalanan ateşkes ile ilgili yayınladığı haberler, Azerbaycanın savaştan yenik düştüğünü ortaya koymaktaydı. Şöyle ki, The Independent gazetesinden Hugh Pope'nin yazdığına göre: “Azeriler, kaybedici barışa kafa tutuyorlar: Dağlık Karabağ'daki Ermenilerle ateşkesin uzatılması, Azerbaycan'ın bölgedeki kontrolünü geri kazanma şansını zayıflatıyor”.⁸³

Azerbaycan'ın Ermenistan üzere baş arabulucusunun dün söylediğine göre, Dağlık Karabağ sorunundaki en uzun ateşkes, süresiz olarak genişletildi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan en kanlı çatışmada cinayetin sona erebileceği umutlarını artırdı.

'Biz (Azerbaycan, Ermenistan Savunma Bakanları ve Dağlık Karabağ Ermeni kuvvetlerinin askeri lideri) şimdi herşeyi imzaladık. Genel bir siyasi uzlaşma imzalanıncaya kadar, ateşkes için çok ciddi yükümlülükler vardır.

⁸² “Armenia peace”, **The Independent**, 15 Mayıs 1994.

⁸³ “Azeris square up to a loser's peace”, **The Independent**, 28 Temmuz 1994.

Zaman sınırlaması yoktur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in dış işleri danışmanı Vefa Gulizade, anlaşma sınırlandırılmamış olabilir "dedi.

Dün, Azerbaycanın başkenti Bakü'de bu etkiye ilişkin gösterişli bir açıklama yapılması bekleniyordu. Ancak şehrin nemli bulvarlarında kimse dans etmiyordu.

16 Mayıs'ta Moskova'da kabul edilen fiili ateşkesi uzatma, Azerbaycan'ın yüzde 20'sini Ermeni işgali altında bıraktı ve 1 milyon Azerbaycanlıyı yerinden etti. Onları teselli edecek hiçbir şeyleri yoktur, bilakis onlara yenilgi anıları, kaybedilmiş evleri ve ölen yakınları kalmaktaydı.

İki aylık ateşkes hafifçe ihlal edildi. Ancak Batılı diplomatlar, tarafların şu anda 15.000 kişiyi öldüren ve hem Ermenistan hem de Azerbaycan'lıları fakir ve savaş yorgunu bırakan altı yıllık savaşı sona erdirmek istediklerini iyimser şekilde dile getirmişlerdir.

Independent'in yayınladığı habere göre, 1994 mayıs ateşkesine kadar bir çok ateşkes sözleşmesi olsa da, her defasında taraflar ateşkesi ihlal etmiş ve savaş devam etmekteydi. Şöyle ki, yayınlanan haberde Bakü'deki Birleşmiş Milletler temsilcisi Mahmud Said'in söylediğine göre: “ Ben ateşkeslerin sayını kaybettim. Ancak bu ateşkes sözleşmesi, her iki tarafta mutlu bir durgunluk ve genel bir fenomen türü gibi görünüyor”.

The Independent gazetesinin yayınladığı haberde Azeri ve Batı diplomatlarına, Azerbaycan'ın yakında British Petroleum (BP) liderliğindeki Batı konsorsiyumu ile büyük bir petrol üretimi anlaşması

imzalayacağını açıklaması, Savunma Bakanı Pavel Grachev'in liderliğindeki Rus zorlayıcılarının hala Moskova'dan bağımsız kalmaya çalışan Azerbaycan'a yönelik Ermeni saldırılarını teşvik ettiğine inanıyorlardı.

Ancak Bakü'ndeki bazı Batılı diplomatlar ise, Batı'nın baskısı, ekonomik çıkarlar ve hatta stratejik endişeler nedeniyle Moskova'nın barışın kurulmasına izin verebileceğini düşünüyorlardı. Çoğu diplomat, bölünmüş Kıbrıs'taki duruma benzer şekilde Azerbaycan ve Ermenistan arasında savaşı, barışsız bir durum bekliyordu.

Gerçek şu ki, Azeriler Ağdam, Kelbecer ve Fuzuli'deki evlerine, Dağlık Karabağ'daki eski köylerine dönebilseler bile hiçbir şey aynı olmayacaktı. Kaynaklar, Ermenilerin, Azeri yerleşim yerlerini sistematik şekilde yerle bir ettiğini bildirmekteydi.

6 yıllık savaşın bitmesinden sonra, İngiliz medyası Ermenistan'ın savaştan galip çıkmasına rağmen, Azerbaycan karşısında petrolü kaybettiğini söylemekteydi. The Independent gazetesinin 24 Temmuz, 1997 tarihli "Ermenistan savaşı kazandı, ancak petrolü kaybetti" haberinde, Phil Reeves siyah altının artık eski mücadeleyi değiştirdiğini bildirmiştir.

Azerbaycan'ın yeni petrol anlaşmaları ve batı devletleri, özellikle ABD ile yakınlaşması, Ermenistan'ı alarma geçirmiştir. Gazetede yayınlanan habere göre, artık Ermenistan'ın rakibi, petrol gibi bir silaha ve ABD gibi yeni bir dostu sahip olmuştur.

Bu, Ermenistan için rahatsız edici bir durum sayılmaktaydı. Yüksek motivasyona sahip bir diasporanın gayretleri nedeniyle, Ermenistan,

İzrailiden sonra en büyük ABD yardımı alan ülkeydi. Buna karşın Azerbaycan, ABD'nin yardım yasağı altındaydı. Ancak yine de, Washington'un gözleri, Hazar denizinin zenginliklerine kaymaktaydı.

Ermenistan, harita üzerindeki konumuyla ilgili her zaman hassas davranıyordu. Üç tarafı İslam tarafından kuşatılan bir Hristiyan devleti olduğunun keskin bir şekilde farkındaydı. Bu hassaslık, yalnızca “Ermenistan Karabağı”nı değil, aynı zamanda Azerbaycan topraklarını da Ermenistan kontrolüne bırakan savaşın ardından, dört sınırdan ikisinin Azerbaycan ve Türkiye tarafından kuşatılmasıyla daha da derinleşti. Askeri zafer onların sayıla bilirse de, ülke istikrarsız ve yalnızlık gibi bir hava elde etti.⁸⁴

Ermenistan için en ağır darbe, geçen Aralık ayında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Lizbon zirvesinde geldi. Ermenistan dışında her ülke, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan içinde en üst düzey özerklik sahibi olması gerektiğini belirten bir kararı destekledi. Bir diplomatın söylediğine göre, “onlar o zamana kadar, dünyanın onlara karşı birleştiğini düşünüyorlardı”.

Dağlık Karabağ üzerinde, Bakü ile anlaşmaya varmak için manevra çalışmaları devam ediyordu. Azerbaycan petrolünü ihraç eden ve 1/5-i bu topraklardan geçen ana boru hattının yolunun, Ermenistan'a verilmesinden bahsedilmekteydi. Yeni cumhurbaşkanı seçilmiş Ter-Petrosyan, teklifi ciddiye alıyor görünse de, o, bunun Karabağ sorunuyla bağlantılı olmasına asla izin vermeyeceğini söyledi ve bunu müzakerelerde “silah” olarak kullanmasına göre, İlham Aliyevi itham etmiştir.

⁸⁴ “How Armenia won the war but lost the oil”, **The Independent**, 24 Temmuz 1997.

Batı medyasındaki haberlere göre petrol Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmanın seyrini deyişebilecek önemli bir konuydu.

The Independent gazetesinin 13 Kasım 1997 tarihli yayınlanan, “Siyah Altın, Barış borusu, post-Sovyet dünyasındaki sorunlu suları rahatlatıyor” başlıklı haberinde, etnik çatışmaların sona ermediği bir bölgede ekonomik değişim, bağlı kapıların açılmasının anahtarı olarak ortaya çıkabilir.⁸⁵

Azerbaycan'da petrol rezervlerinden yararlanma sözü, Dağlık Karabağ'ı 1988'de Bakü'den ayrılmaya yardım eden komşusu Ermenistan'a, barış umutlarında fayda veriyordu.

Artık , boru hatları ve barış birbirine bağlı hale gelmekteydi. Bölgedeki tüm ülkeler, düşman ve ekonomik olarak harap olan post-Sovyet cumhuriyetleri arasında karşılıklı bağımlılığı sağlayacak olan geniş Hazar kaynaklarına sahip olmak için rahat bir konumdalar. Ermenistan, Azerbaycan'la uzlaşmaya varılmadıkça petrol oyununun dışında bırakılmasından korkuyor. Ter-Petrosyan, Karabağın bağımsızlığına karşı uluslararası muhalefetle uzlaşmaya uygun bir çözüm bulunmasının kaçınılmaz olduğunu ve bugünkü konumunun hala güçlü olduğu bir dönemde Ermenistan'ın çıkarları için bir uzlaşma sağladığını söyledi.

Ter-petrosyanın bu dramatik sayılacak değişimi, Azerbaycan petrolunu dünya pazarına taşıyacak boru hattının ülkesinden geçme şansını kayb etmemek için Baku ile yakınlaşmasıydı.

Azerbaycan cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, iki ülke (Azerbaycan-

⁸⁵ “Black Gold: Peace pipe: Wealth soothes the troubled waters of a hostile post-Soviet world”, **The Independent**, 13 Kasım 1997.

Ermenistan) Dağlık Karabağ sorunlarını çözebilirse, Ermenistan üzerinden bir boru hattı düşüncesini açıkça belirtti. Uzlaşmaya varan bir çözüm, Ermenistan'ın komşu Türkiye ile olan ilişkilerini de normalleştirmeye yardımcı olacaktır.Şu anda iki ülke arasındaki sınır kapatılmıştır. Türkiye'ye böyle bir açılım Ermenistan'ın Rusya'ya olan kısmi bağımlılığını zayıflatacaktır.

The Telegraph gazetesinin, 1 Eylül 2009 tarihinde yazar Bruno Waterfield tarafından yayımlanan haberinde “Türkiye ve Ermenistan diplomatik ilişkiler kuracak” söylenmekteydi. İki ülke arasında sıfır düzeyde olan ilişkilerin yeniden düzenlenmesi haberi, Dağlık Karabağ konusu açısından Azerbaycan için de önemli mevzu olmaktaydı.⁸⁶

Ermenistan'ın, 1993 yılında Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesini işgal etmesi üzerine, Türkiye, Ermenistan'la doğrudan ticareti sona erdirmiş; iki ülke arasındaki sınırı kapatarak, kara, demiryolu ve havayolu bağlantılarını kesmiştir.

Buna karşın, The Telegraph gazetesinin 14 Ekim 2009 tarihli yayınında “Türkiye ve Ermenistan, baltayı bir futbol maçı üzerine gizlemişlerdir” haberini paylaşmıştır. İlgili habere göre, yaklaşık bir asırdır düşmanlığın ardından Türkiye ve Ermenistan, yeni bir işbirliği dönemini bir futbol maçı üzerinden kutluyorlar. İlgili gazete yazarı Jonathan Liew'e göre, Ermenistan cumhurbaşkanı bu anlaşmaya gitmekle Bursa'da düzenlenecek Dünya Kupası eleme maçına katılmayı planlamaktaydı. "Futbol diplomasisi" olarak nitelendirilen bu gezi, geçen yıl Türkiye cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ermenistanı ziyaretini ardınca

⁸⁶ “Armenia and Turkey Diplomatic Relations”, **The Telegraph**, 1 Eylül 2009.

izlemekteydi. Bu anlaşma, altı hafta süren görüşmelerden sonra Cumartesi günü imzalandı ve resmi diplomatik ilişkilere hiç sahip olmayan iki komşu ülke arasındaki uzlaşma yolunda atılmış önemli bir adım olarak görüldü. Bu anlaşma, Ermenistan'ın, komşu Azerbaycan'ın bir bölgesi olan Dağlık Karabağ'ın kontrolü için savaşılan etnik Ermeni asilere destek vermesi protestosuyla kapatılan sınırı, 1993 yılından bu yana ilk defa açacaktı. Her iki ülke parlamentosunda bu anlaşmaya karşı güçlü bir iç muhalifet vardır.

Buna ek olarak, anlaşma haberi, komşu Azerbaycan'ı alarma geçirdi ve Azerbaycan, Türkiye ile Ermenistan arasındaki bağların normalleştirilmesinin ulusal çıkarlarıyla "çelişeceğini" gibi sert sözler dile getirdi. Bölgenin seçkin petrol ve doğalgaz gücü olarak Azerbaycan, sözleşmenin Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan ile müzakere pozisyonunu zayıflatmasından korkuyordu.⁸⁷

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, parlamentonun onaylanmasının Ermenistan'ın bu topraklardan çekilmesine bağlı olduğunu vurguladı. Anlaşma gereği iki ülke tarafından onaylanacak protokol çerçevesinde Türkiye ile Ermenistan, gerek ikili, gerekse uluslararası ilişkilerinde, "eşitlik, egemenlik, diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı" ilkelerine saygılı olacak. İki ülke protokolle ayrıca, aradaki mevcut sınırı uluslararası hukukun ilgili antlaşmalarında tarif edildiği şekliyle karşılıklı olarak tanıyarak, ortak sınırın açılmasını kararlaştırıyor. Öte yandan, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde ilerleme kaydedilmediği sürece, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde kaydedilecek bir ilerleme tek başına yeterli ve kalıcı

⁸⁷ "Turkey and Armenia bury the hatchet over a game of football", **The Telegraph**, 14 Ekim 2009.

olmayacaktır.

Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin daha iyi olması, Kafkasya bölgesinin enerji arzı için bir koridor olarak kullanılmasını kolaylaştırmak isteyen ABD Başkanı Barack Obama'nın ana hedefi olmuştur.

The Telegraph gazetesinin 14 Ekim 2009 tarihli bir başka yayımında, “Ermenistan cumhurbaşkanı, Türkiye'ye tarihi gezi yapıyor” başlıklı haberine göre , çoğu Türk için, Karabağ savaşı sonucu Ermenistan'la mevcut sınırlarını kapatan Türkiye'nin bu barış girişimi, Ankara'nın en yakın müttefiklerinden biri sayılan Azerbaycan'ı satmak anlamına geliyor.⁸⁸

The Telegraph gazetesinin 22 Kasım 2009 tarihli yayımında Anndrew Osborn, “Azerbaycan'ın Ermenistan'a yönelik tehdidi” başlıkla Ermenisatan ve Azerbaycan cumhurbaşkanlarının Münih'deki görüşmeleri ele alınmıştır. İlgili habere göre, Azerbaycan ve Ermenistan, dün yaşanan bölgesel bir anlaşmazlık yüzünden bir cumhurbaşkanı zirvesi düzenlediler.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Münih'teki görüşmelerin bir askeri çatışmayı önleme yönündeki son bir girişim olduğunu söyledi.

Bu toplantı, iki eski Sovyet cumhuriyetini bölen bir soruna barışçıl bir çözüm bulma çabalarının bir parçası olarak, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı tarafından gerçekleştirildi. Gerçekleşen görüşle ilgili yayınlanan haberde “1994'deki ateşkesten bu yana, Azeriler kaybı asla affetmedi ve unutmadılar. Son 15 yıldır Ermenistan'a en azından bu bölgelerin bir kısmını geri almak için konuşmalara açılıp kapandılar”

⁸⁸ “Armenia's president makes historic trip to Turkey”, **The Telegrah**, 14 Ekim 2009.

söylenmekteydi. Hafta sonu, İlham Aliyev sabrının tükendiğini söyledi. Başbakan, "Bu toplantı sonuç vermezse müzakere sürecindeki umutlarımız tükenecek ve bu durumda başka seçeneğimiz kalmayacak, topraklarımızın askeri araçlarla özgürce kurtarılmasına tamamen sahibiz" dedi. Özellikle, kendi topraklarında kalmış olan Rus ordusu tarafından desteklenen Ermenistan'ın hangi tavizleri vermeye razı olacağı belli değildi.⁸⁹

2014 yılına kadarki dönemlere bakıldığında İngiliz medyası Karabağ sorunu ile ilgili tutarlı haberler vermemeye devam etmekteydi. Esas itibariyle, Azerbaycan-Ermenistan sorununu bir kenara bırakıp, Evrovizyon yarışması, Ermenistan-Türkiye yakınlaşması ve Azerbaycanda siyasi özgürlüklerin durumu gibi olaylara ilişkin Azerbaycan'ın siyasi tutumlarını ele alarak, 20 yıldır sürmekte olan işgali gizletmeye devam etmekteydi.

2010lardan sonraya geldiğinde ise, artık Azerbaycan-Ermenistan sınır hattındaki askeri çatışmalar daha da artmaya başlamıştı.

The Telegraph gazetesinin 12 Kasım 2009 tarihli yayınında "Azerbaycan Ermeni helikopterini vurdu" başlıklı haberi, bu olayın, tarafların uzun zamandır devam eden çatışmalarda çarpıcı bir patlama oldunu söyledi. Savunma bakanlıkları, Azerbaycan silahlı kuvvetleri Çarşamba günü Dağlık Karabağ bölgesinde bir Ermeni askeri helikopterini vurarak yok ettiğini bildirdi.

Ermenistan Savunma Bakanlığı sözcüsü Artsrun Ovannisian Associated Press'e verdiği demeçte, "Bu benzeri görülmemiş bir şiddettir ve Azerbaycan tarafının sonuçları acı verici olacak" dedi.

⁸⁹ "Azerbaijan military threat to Armenia", **The Telegraph**, 22 Kasım.

Azerbaycan, konumlarına saldırmaya çalıştığı gerekcesiyle, Rus yapımı Mi-24 silahlı helikopteri vurduğunu söyledi.

Dağlık Karabağ ise, helikopterin kendi silahlı kuvvetlerine ait olduğunu ve ateşkes hattının yakınındaki bir eğitim uçuşunda olduğunu söyledi.

İlgili habere göre,ateşkesin altı yıl süren savaşı sona erdirmesinden bu yana geçen 20 yılda ara sıra meydana gelen çatışmalar yaşanırken, yaz boyunca gerginliğin artması sonucu çoklu çatışmalarda 19 asker öldü.

Geçtiğimiz ay, Azerbaycan ve Ermenistan liderleri gerginliği azaltmak için Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı Francois Hollande ile bir araya geldi. Fakat Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı himayesinde yıllarca süren diplomatik çabalar, anlaşmazlığın çözümünde çok az ilerleme kaydetti.

Ermenistan Dışişleri Bakanlığı, Azerbaycan'ın eylemini "suç provakasyonu" olarak kınadı. "Azerbaycan tarafı, son zirvelerde çıkan anlaşmazlığın barışçıl yollarla çözömlenmesi konusundaki taahhütlerini büyük ölçüde ihlal ediyor" dedi.

ABD Dışişleri Bakanlığı da, olayı kınadı.Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jen Psaki gazetecilere verdiği demeçte, "Bugünün olayları, Dağlık Karabağ sorununa barışçıl bir çözüm bulunması için gerginliklerin azaltılması ve ateşkes konusunda saygı duyulması gibi çabaların çoğaltılması ihtiyacının bir başka hatırlatıcısıdır" dedi.⁹⁰

⁹⁰ "Azerbaijan shoots down Armenian helicopter", **The Telegraph**, 12 Kasım 2014.

2.3. Nisan 2016 Azerbaycan-Ermenistan sınırında yaranan 4 gün savaşlarının İngiliz medyasına yansıması.

2 Nisan Cumartesi gününün erken saatlerinde başlayıp 5 Nisan Salı günü Azerbaycan ve Ermenistan Genel Kurmay Başkanlarının Moskovada imzaladıkları ateşkes anlaşmasına kadar devam eden Karabağdaki son çatışmalar, 1994 yılında sağlanan ateşkes sonrasında meydana gelen en önemli gelişmelerden biridir ve şimdiden 4 Gün Savaşı olarak anılmaya başlanmıştır. Her ne kadar 22 yıllık ateşkes sürecinde pek çok ateşkes ihlalleri ve ufak çaplı çatışmalar yaşanmış olsa da, son çatışmalar boyutları, sonuçları ve ortaya çıkardığı durum nedeniyle öncekilerden daha farklı bir niteliğe ve öneme sahiptir.

4 Gün Savaşı yalnız cephe hattında verilmemiştir. Medya ve sosyal medyada da, çatışmaların başladığı andan itibaren müthiş bir propaganda savaşı yaşanmıştır. Öyle ki, Erivandaki Ermenistan Amerikan Üniversitesi öğrencileri Ermenistan resmi makamlarının açıklamalarını farklı dillere çevirerek sosyal medya kanallarından yaymak üzere organize olmuşlardır. Cepheden olumsuz haberler geldikçe, Ermenistanda bir seferberlik havasının ortaya çıktığı da görülmüştür. Bazı haberlere göre 1988-1994 Karabağ Savaşının Ermeni gazileri, kendi imkanlarıyla organize olarak cepheye doğru hareket etmişlerdir.

Bazı kaynaklar, Azerbaycanın Ermeni gönüllüleri taşıyan araçları kamikaze İHA olarak adlandırılan İsrail yapımı silahlarla vurduğu ve büyük kayıplar verdirdiğine dair haber geçmişlerdir. Bu görüşle ilgili olarak, The Telegraph gazetesi 8 Nisan 2016 tarihli yayınında, “suikast dronları” (suicide drones), tarihte ilk kez Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki son

savaşta kullanıldığını yazdı.⁹¹

4 Gün Savaşı boyunca ünlü İngiliz medya organlarından The Independet gazetesi 2, The Telegraph gazetesi 3, The Guardian gazetesi ise 8 farklı başlıkta haberler paylaşmışlar.

2.3.1. 4 Gün Savaşı'nın genel seyri

The Guardian gazetesinin 2 Nisan 2016 tarihli yayınlanan “Azerbaycan ve Ermenistan güçleri arasında çatışma patlak verdi” başlıklı haberinde, Dağlık Karabağ bölgesi üzerinde Ermeni ve Azeri güçleri arasında şiddetli bir dövüş patlaması sonucu en az 30 asker ve bir sivil öldürüldüğü bildirildi. 1994 yılında bölgede gerçekleştirilen kapsamlı bir savaşın bitiminden bu yana savaş, en kötü çatışma olarak değerlendirildi. Her iki taraf da Cumartesi günü yaranan gerginlikte birbirini suçladı.

Azerbaycan savunma bakanlığı yaptığı açıklamada, 12 askerinin şehit olduğunu ve helikopterlerinden birinin vurulduğunu söyledi. Açıklamada ayrıca, 100'den fazla Ermeni askerinin öldürüldüğü veya yaralandığı, altı tank ve 15 topçu duruşunun imha edildiği iddia edildi.

Ermeni cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, ulusal güvenlik konseyine 18 Ermeni askeri öldürülmüş ve 35 yaralı olduğunu söyledi. Ermenistan daha önce, rakamlar vermeden Azerbaycan kuvvetlerine ağır hasar verdiğini iddia etti. Dağlık Karabağ savunma bakanlığından yapılan açıklamada, 200'den fazla Azerbaycanlı askerin öldürüldüğü iddia edildi ancak bu rakamın doğruluğu karşı tarafca onaylanmadı.

Sarkisyan, "Bu, 1994 ateşkes rejiminin kurulmasından bu yana

⁹¹ “Suicide drone used for first time in fighting between Azerbaijan and Armenia”, **The Telegraph**, 8 Nisan 2016

Azerbaycan'ın yapmaya çalıştığı en geniş çaplı askeri eylemdir" dedi.

Dağlık Karabağ'ın bölücü cumhurbaşkanının sözcüsü David Babayan, Azerbaycan kuvvetleri tarafından atılan Grad füzeleri sonucu, yaklaşık 12 kişinin öldüğünü ve iki diğer çocuğun yaralandığını söyledi. Ayrıca savaşı 1994 yılından bu yana en kötü savaş olarak nitelendirdi.

Kremlin sözcüsü Dmitry Peskov Rus haber ajanslarının aktardığı sözlerinde, "Rus başkan Vladimir Putin her iki tarafın da ateşkes ve "kısıtlama göstermesi" için çağrıda bulundu" sözleri belirtildi. Rusya dışişleri ve savunma bakanları durumun istikrar kazanması için Azerbaycan ve Ermeni mevkidaşlarıyla temas kurduğunu belirtti.

Ermeni savunma bakanlığı sözcüsü Artsrun Hovhannisyan Associated Press'e verdiği demeçte, "Karabağ ve Azerbaycan silahlı kuvvetleri arasındaki bütün sınır boyunca durum son derece zor olmaya devam ediyor" dedi.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı tarafından düzenlenen müzakere yılları, toprak anlaşmazlığını çözmek için çok az ilerleme sağlamıştır.

Müzakere girişimleri ABD, Rusya ve Fransa'dan gelen temsilciler tarafından yürütülmekteydi. Cumartesi günü elçiler, ortak bir ifadeyle her iki tarafı "durumu durdurmak için gerekli tüm önlemleri alıp ateş etmeyi durdurma" çağrısında bulundu.

Ermenistan savunma bakanlığı, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'a girmek için uçakları, tankları ve topçu silahlarını kullandığını ve "Azerbaycan yetkilileri eşi benzeri görülmeyen aşırı yüklü durumdan tüm

sorumluluğu üstleniyor" dedi.

Azerbaycan savunma bakanlığı, savaşın cephe boyunca Ermeni güçleri tarafından havan topu ve geniş çaplı topçu silahları atmasıyla başladığını söyledi. Bakanlık sözcüsü Vagif Dergahlı Associated Press'e verdiği demeçte, Ermenistan tarafından sivil yerleşim yerlerini vuran 120'den fazla atış yapıldığını söyledi.⁹²

The Guardian gazetesinin 6 Nisan 2016 tarihli yayınlanan “Guardian, Kafkasya'daki çatışmalar üzerine düşünüyor: dikkatle davranıyor” başlıklı haberine göre, yaşanan bu çatışma Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginliği 20 yıl sonra yeniden alevlendirdi. Özellikle, bölgedeki dağınık büyük güç politikaları bu gerginliği tehlikeli yapmaktaydı.

Azerbaycan ya da Ermenistan'ın çoğunlukla 20 yıldan fazla bir süredir donmuş olan bir çatışmayı aniden yeniden gündeme getirme konusunda ilgisinin olup olmadığı konusunda çok tartışmalar olacak. Ancak, büyük güç politikalarının yerel grupların tahminlerini kolayca aşabileceği bir bölge olan Dağlık Karabağ tartışmalı yerleşim bölgesinde yeni bir askeri çatışmanın patlaması durumunda Avrupa'nın çıkarlarının tehlikeye gireceği şüphe edilmemesi gereken bir şey sayılır.

Salı günü, onlarca kişiyi öldürdüğü bildirilen çatışmaların ardından son derece kırılgan olabileceği açıklanan ateşkes ilan edildi. Sermayelerini ziyaret etmeleri gerektiği için Rus temsilcileri, Azerbaycan'da Bakü ve Ermenistan'da Erivan ile bu yeni gerginlikleri ortadan kaldırmak için bir diplomatik faaliyete başvuracaktı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'ndan bir heyetin bölgeye gitmesi bekleniyordu. ABD ve AB'de de

⁹² “Conflict erupts between Azerbaijani and Armenian forces”, **The Guardian**, 2 Nisan 2016.

çatışmaların tırmanmasıyla ilgili endişeler açıklandı.

Ermenistan ve Azerbaycan jeopolitik çatışmalara yol açtığından, neredeyse unutulmuş bu çatışma oldukça önemlidir. Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın kendi kendini bağımsızlık ilanını resmen tanımasa da, mali ve askeri yollarla onu destekledi. Rusya, Hristiyan Ermenistan'ın geleneksel müttefikiydi. Cepheden öbür tarafa, Müslüman, Türkçe konuşan ve enerji açısından zengin Azerbaycan, uzun süredir Türkiye tarafından desteklenmektedir. Geçtiğimiz yıl, Rus-Türk ilişkileri Suriye'deki savaşla zehirlendi, bu yüzden tutkular hızla bastırılmadıkça tehlike potansiyeli daha da artacak: Dağlık Karabağ üzerindeki savaş, iki büyük bölgesel gücü de kendisine bulaştıracaktı.

Türkiye'nin başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun son patlak veren savaşa tepkisi, daha az güven verici oldu. Ankara, "Ermeni saldırısı ve işgali karşısında sonadək Azerbaycan'la omuz omuzayız" diyecekti. Bu arada, resmi Rus bildirileri tüm sorumluluğu sadece Azerbaycan'a yüklüyordu. Rusya, geçtiğimiz hafta potansiyel bir barış komisyoncusu olarak yerini almak için çabalıyordu, ancak çatışmanın her iki tarafını şiddetle silahlandırarak yıllar boyunca belirsiz bir oyun oynamaktaydı.⁹³

The Guardian gazetesinin 6 Nisan 2016 tarihli yayınlanan "Azerbaycan ve Ermeni ayrılıkçıları tartışmalı topraklar üzerinde ateşkes konusunda anlaştılar" başlıklı haberine göre, dört günlük bir savaşın ardından Dağlık Karabağ'da en az 64 kişinin hayatını kaybettiği askeri harekât durduruldu. Bu arada, Karabağ barış görüşmelerinde uzun zamandır arabuluculuk yapan ABD, Fransa ve Rusya'nın Avrupa Güvenlik ve

⁹³ "The Guardian view on conflict in the Caucasus: handle with care", **The Guardian**, 6 Nisan 2016.

İşbirliği Teşkilatının (AGİT) Minsk Grubu, Salı günü Viyana'da bir araya gelerek yaranan krize diplomatik bir çözüm arayan görüşmeler yapıldı.⁹⁴

The Guardian gazetesi ateşkes anlaşmasıyla ilgili diğer bir yayınında “bir ateşkes ilan edilmiş olsa da, bunun yerinde olup olmayacağını söylemek için henüz erken” dedi. Carnegie Europe'un kıdemli ortağı ve Karabağ hakkında bir kitap yazan Thomas de Waal, "Bu çatışmanın coğrafyasında yaşanan sorun, ateşkes sona erdiğinde barış gücü de yok oluyor ve hatta tam teşekküllü bir savaş olmasa bile, orada barış sürecini tamamen yok eden düşük yoğunluklu bir savaş olabilir "dedi.

De Waal, iki toplumun da son yirmi yıldır militarist propaganda yaptıklarını söyleyerek, tırmanma tehlikesinin gerçek olduğunu belirtti ancak uluslararası baskının çatışmanın tam teşekküllü bir savaşa dönüşmesini önlemek için yeterli olabileceğini de sözlerine ekledi.⁹⁵

The Guardian yazıyor ki, Ermenistan-Azerbaycan sorununda yeniden sessizlik ortaya çıkabilir, fakat çarpışmaların yeniden tutuşması tehlikesi hep kalacaktır.

2.3.2. 4 Gün Savaşı'nın Batı'daki Yansımaları

4 Gun Savaşı, Karabağ konusuna büyük oranda ilgisiz olan Batı kamuoyunda bir hareketlenmeye neden olmuştur. Batı'yı endişelendiren en temel unsurun çatışmaların yayılarak bölgesel bir hal alması ve böylesi bir durumda Batı'nın bölgedeki çıkarlarının zarar göreceği, dahası bu çatışmaların içine çekileceği endişesidir. Bu sebeple, Batı'dan çarpışmaların

⁹⁴ “Azerbaijan and Armenian separatists agree ceasefire over disputed territory”, **The Guardian**, 5 Nisan 2016.

⁹⁵ “Nagorno-Karabakh: Azeri-Armenian ceasefire agreed in disputed region”, **The Guardian**, 5 Nisan 2016.

bir an önce sonlandırılmasına dair ardı ardına mesajlar gelmiştir.⁹⁶

22 yıllık ateşkes süresince pek çok ateşkes ihlali yaşanmış ve bu ihlallerde 2011 yılına kadar 3000 civarında kişi yaşamını yitirmiş, bu tarihten sonra yaşanan ihlallerde de kayıplar yaşanmaya devam etmiştir.⁹⁷ Ne var ki, son yıllarda yaşanan çatışmaların şiddeti ve sonucunda yaşanan kayıp sayılarında bir artış görülmektedir. Son çatışma ise tank, füze, İHA vb. ağır silahların kullanıldığı gerçek bir savaş halini almıştır. Bu şiddette yaşanan çatışmaların, bölgesel bir savaşın fitilini yakabileceği endişesi yaygınlık kazanmıştır. Bölgede yaşanacak bir savaşın Türkiye ve Rusya'yı karşı karşıya getireceği ve bunun bir sonucu olarak NATO-Rusya arasında bir çatışma riskinin ortaya çıkacağı kaygıları artırmıştır. Bunun yanında, böylesi bir durumun radikal İslamcı grupların varlık gösterdiği Kuzey Kafkasya'da istikrarsızlığa neden olabileceği ve bunun İslami terörün güçlenmesine sebep olabileceği endişesi de ifade edilmiştir. Ayrıca, bölgesel bir kargaşa durumunda, terörist grupların nükleer ve radyoaktif maddeleri Avrupa'ya sokmasının daha da kolaylaşacağı endişeleri de dile getirilmiştir.⁹⁸ Bunlara ek olarak, Avrupa'nın enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığın kurtulması için hayati öneme sahip Güney Kafkasya hattının istikrarlaşması da ayrı bir endişe kaynağıdır.⁹⁹

The Guardian yazıyor ki, Batı'nın esas dikkati Azerbaycan'ın deniz petrol ve gaz yatakları üzerinde konsantre.

⁹⁶ "Statement: Responding to the Nagorno-Karabakh Escalation", **International Crisis Group**, 5 April 2016.

⁹⁷ "The Nagorno Karabakh conflict: Still Just about frozen", **The Economist**, 7 Mart 2011.

⁹⁸ "Frozen Conflicts Undermine Nuclear Security", **Eurasianet**, 5 Nisan 2016.

⁹⁹ Thomas De Waal, "Solve the Nagorno-Karabakh Conflict Before It Explodes", **Carnegie Europe**, 7 Nisan 2016.

4 Dört gün savaşları, batı kamuoyunda bölge açısından istikrarsız imaj yaratmıştır. Bu doğrultuda Haziran ayında Formula yarışlarıyla ilgili olumsuz düşünceler ortaya çıkmıştır. Fakat, "The Daily Mail" gazetesi, Dağlık Karabağ'da ayrılıkçılarla savaşlar Haziran ayında Bakü'nün Formula 1 yarışmasını geçirmesine engel yaratmayacaktır. Diğer taraftan, ilgili haberde başkent Bakü'nün çatışma bölgesinden 250 kilometr mesafede yerleşmektedir. Azerbaycan Spor ve Gençlik Bakanlığı sözcüsü Semaye Memmedova, savaşların Formula 1 ve diğer tüm yarışmaları etkilemeyeceğini söyledi. Sözcü bildirib ki, Azerbaycan diğer milletden olan tüm katılımcılarının güvenliğini her zaman yüksek düzeyde sağlamıştır.

Bütün bunları dikkate aldıkta Batı kamuoyunun Karabağdaki sorununla ilgili gerçeklerden habersiz olduğu görüle bilir. Bu doğrultuda The independent gazetesinin 10 Nisan tarihli yayınında Robert Fisk bildirib ki, çevre dünyada Karabağ sorunu çok nadiren objektif yansıtılıyor, çünkü çoğu Avrupalılar bu sorunun mahiyeti hakkında çok az bilgiye sahiptirler.

2.3.3. 4 Gün Savaşı'nın siyasi ve askeri sonuçları

4 Gün Savaşı'nı değerlendirilirken kimin veya hangi koşulların tetiklediği sorusundan daha önemli olan bir diğer soru ise sonuçlarıdır. Savaşın sonuçları askeri ve siyasi sonuçları olarak iki kümede değerlendirilebilir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, 4 Gün Savaşı neticesinde Azerbaycan işgal bölgesinin kuzeydoğu ve güneydoğusunda Ermeni güçlerince kontrol edilen altı noktayı ele geçirerek yirmi iki seneden beri değişmemiş olan cephe hattında kendi lehine bir değişiklik olmasını sağlamıştır.

Azerbaycan'ın iddiasına göre bu noktalar stratejik açıdan önemli tepelerdir ve bu tepelerin ele geçirilmesi olası müstakbel çatışmalarda Azerbaycan tarafına önemli askeri-stratejik avantajlar sağlayacaktır.

Cephe hattında Azerbaycan lehine yaşanan değişikliğin, askeri-stratejik öneminin yanında çok önemli bir başka yönü de bunun yaratacağı psikolojik etkidir. “4 Gün Savaşı” sonrası bazı noktaların ele geçirilmesi Azerbaycan ordusunun moralini artırmışken, Ermeni tarafında tam tersi bir moral çöküntüye neden olmuştur. Nitekim Ermeni basını ve sosyal medyasında Azerbaycan'ın mevzi kazanmış olmasından ya hiç bahsedilmediği ya da bunların bir şekilde önemsizleştirilmeye çalışıldığı açıkça görülmektedir. Bunun yanında, insan ve teçhizat kayıplarının da Ermeni tarafında gizlenmeye çalışılan bir moral çöküntüye neden olduğu görülmektedir.

Askeri netice kendi başına bir amaç değil, siyasi neticeye ulaşabilmek için bir araçtır. Bu nedenle, 4 Gün Savaşı'nın askeri sonuçlarından ziyade siyasi sonuçları önem taşımaktadır.

SONUÇ

Ermenistan-Azerbaycan sorunu, önde gelen İngiliz medya organları tarafından yorumlanması üzerine yapılan bu çalışma, 1988 Şubat ve 2016 Nisan ayı arasındaki çatışmanın bugünkü aşamasında çok sayıda haber ve editoryaların yer aldığını ortaya koydu. Araştırmalar, tartışılan konular üzerine Ermeni tarafının görüşlerinin Azerbaycan görüşlerine göre daha sık yer aldığını gösterdi. Çeşitli durumlarda gazeteciler, Ermeni perspektifini, yasaklanan konularda ele aldılar ve görgü tanıkları veya uzmanları olmadığını belirttiler.

Bu yorumlamaların nedenleri çeşitli faktörlerle açıklanabilir. Bunlardan biri, Batılı gazetecilerin haberleri yalnızca Moskova'dan bildirdikleri ve sadece Sovyet otoritelerinin bunu yapmalarına izin verdiği durumlarda, çatışmalardan etkilenen ülkeleri ziyaret edebilmesiydi. Bir başka faktör de, bu gazetecilerin öncelikle Azerbaycan ve Ermenistan konusunda uzman bilgisi olmayan ve Moskova siyasetine odaklanan Kremlinologlardan oluşmasıydı. Diğer etkenler, Ermenilerin Batılı gazetecilerle olan aktif işbirliği içindi. Bunlardan ilki, hem Ermenistan hem de diasporadaki muhalifler, milliyetçiler ve sıradan Ermenilerden Ermenistan'daki yetkililere; Batı'da güçlü bir Hristiyan Ermeni diasporasının ve lobisinin varlığı; Böyle bir diasporanın ve Batı'da Müslüman Azerbaycanlıların lobisinin bulunmaması; Ve özellikle 1988-1991 yılları arasında Batılı gazetecilere Azerbaycanlılar arasında nadir bulunan temaslardı. Daha önemli bir etken, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ bölgesi tarihinin Ermenilerce çerçevelenmesi ve çatışmanın Sovyet mirası olmasıydı. Bu, Ermeni toprak iddiası kampanyasını, "adaletsizlik" yapmış

olan Sovyet sistemine karşı mücadele olarak gören Batılı gazetecilerin sempatisini kazandı. Söylentilere göre, SSCB Dağlık Karabağ bölgesini Ermenistan'dan "ayırdı" ve "Azerbaycan'a verdi".

Araştırılan medya organları, çatışma bölgesine doğrudan erişebildikleri zaman, çoğunlukla 1991'den bu yana çıkan çatışmada birçok görgü tanıklarının hesaplarını da içermeye başladı. Bu raporlar, araştırmaya katkıda bulunmak ve çatışmanın bugünkü aşamasını daha iyi anlamak olarak görülebilir. Bununla birlikte, çoğunlukla yanıltıcı ve belirsiz olan başlıklar nedeniyle, bu hesapların çoğu dikkatli okuyucular tarafından fark edilebilirdi. Ayrıca, söylem analizi yoluyla bu araştırma, başlıklar da dahil olmak üzere haber raporlarının dini ve itiraf boyutunu vurguladığını ortaya koymuştur. Bu, İran'da 1979 İslam Devrimi'nden sonra, Batı ile İran arasındaki karmaşık ilişki ile açıklanabilir. Azerbaycan'ın çoğunlukla Şii müslümanı olması gerçeği, Batılı gazetecilerin algılarını ve haberleri yorumlamalarını etkiledi. Çatışmanın medya terminolojisine Azerbaycan'da "ırk ayaklanmaları" gibi söylemler de etki ediyordu.

Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının İngiliz medya organları tarafından kapsanması üzerine yapılan araştırmanın bulguları, olayların hangi bağlamda olduğu gibi unsurları göz önünde bulundurarak, Batı'daki diğer çatışmaların medyadaki yansıtılmasıyla karşılaştırma yapılabılır. Bu araştırmada muhabirlerin bilgi kaynakları ve Batı'nın çıkarları, ideolojileri ve stereotipleri rapor edildi. Bu analizler, bu kapsamın Batı kamuoyu üzerindeki muhtemel etkileri hakkında spekülasyon yapmamıza izin veriyor. Bu müzakere müddetinde ve sonrasında Azerbaycanlılar, Batı'da hala Ermenilerden daha az tanınmaktaydılar.

KAYNAKLAR

ABBASOV, Tofik, **Devlet Başçılarının Ümumavropa Görüşü**, Bakü, 1998.

AKARSLAN, Mediha, **Değişen Dünya Dengeleri, Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, Bursa, 1991.

ALİARSLAN, Ahmet, **Dar Geçit**, Yeni Düşünce Yayınları, Washington, 1991.

ALİARSLAN, Ahmet, **Azerbaycan'ın Demokrasi Yolundaki Çilesi**, Washington, 1991.

ALİSOY, Mensur, “Bolşevikler ve Karabağ”, Azadlık Yolu Gazetesi, Bakü, 11 Nisan 1999.

Alizade, Mehmet, **İstiklale Doğru**, Asya Üniversitesi Yayınları, Bakü, 1997.

Armaoğlu, Fahir, **20.yüzyıl Siyasal Tarihi**, Cilt II, Ankara, 1991.

Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt II, Sayı 4, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Sonbahar 1995-1996.

AXUNDOV, Nazim, **Karabağ Salnamesi**, Yazıcı Neşriyatı, Bakü, 1989.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Temmuz, 1992.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi.

BALAYEV, Aydın, **Azerbayjanskoye Natsionalnoye Dvijenye: Ot Musavata Do Narodnogo Fronta**, Elm Yayınları, Bakü, 1992.

BÜNYADOV, Ziya, **Azerbaycan Tarihi**, Azərneşr, Bakü, 1994.

- BÜNYADOV, Ziya, **Azərbaycan VII-IX əsrlərdə**, Azərənəşr, Bakı, 1989
- ÇİLOVDARLI, Abbas, Şehla, Abbaskızı, **Türk Yurdu Karabağ-Yüzyıl Muharebe**, Nergiz Neşriyatı, Bakü, 2000.
- HOVANNİSİAN, Richard, **Armenia on the Road to Independence**, 1918, University of California Press, Los Angeles, 1967.
- İSMAYIL, Mahmud, **Azerbaycan Tarihi**, Azərənəşr, Bakü 1993.
- KLYUCHNIKOV, Yuriy, and Aleksey Sabanin, **Mezhdunarodnaya politika noveyshego vremeni v dogovorakh, notakh i deklaratsiyakh**, Moscow, 1928.
- MNATSAKANIAN, Akopian and Dallakian, **Velikaya Oktyabr'skaya sotsialisticheskaya revolyutsiya i pobeda sovetsskoy vlasti v Armenii**, Erevan, 1957.
- NEVVAB, Mir Mövsüm, **1905-1906 Yıllarında Ermeni-Müslüman Davası**, Bakü Azərbaycan Neşriyatı, Bakü, 1993.
- SAROYAN, Mark, **Problems of Communism** "The Karabakh Syndrome and Azerbaijan Politics", September-October 1990.
- "Statement: Responding to the Nagorno-Karabakh Escalation", International Crisis Group, 5 April 2016.
- SUNY, Ronald, **Looking toward Ararat: Armenia in Modern History**, Indiana University Press, 1993.
- ŞUŞİNSKİ, Firudin, **Şuşa**, Azərbaycan yayınları, Bakü, 1968.
- TANYU, Hikmet, **Nuh'un Gemisi**, Burak Yayınları, İstanbul 1989.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Ankara, 1995.
- WAAL, Thomas **Black Garden: Azerbaijan and Armenia**, New-York

press, New-York, 2013.

VAHAPZADE, Bahtiyar, **Şenbe Gecesine Giden Yol**, Azərneşr, Bakü, 1991

VELIYEV, İsmayıl, **Dünya Susur, Tarih Susmur**, Gençlik Neşriyatı, Bakü, 1994.

Gazete Kaynakları:

Hürriyet Gazetesi, Türkiye, 24 Eylül 1991

Hürriyet Gazetesi, 4 Mart 1992.

Hürriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1992.

Hürriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1992.

Milliyet Gazetesi, 14 Mart 1993.

Milliyet Gazetesi, 29 Şubat 1992.

Tercüman Gazetesi, 22 Mart 1992.

STEELE, Jonathan, “Kremlin Gets Tough over Armenia: Hard Line Signalled in Expulsion of Leading Nationalist”, **The Guardian**, 1988 July 21.

STEELE, Jonathan, “The Path of Violence from Stalin’s Door”, **The Guardian**, 1989 September 6.

Cornwell, Rupert, “Two Die as Violence Erupts in Nagorny Karabakh”, **The Independent**, 1989 July 12.

Womack, Helen, “Nagorny Karabakh Still Sticks in the Armenian Throat”, **The Independent**, 1990 June 12.

“Torzhestvennoe zasedanie Bakinskogo Sovdepa”, **Kommunist gazetesi**, 2 Aralık, 1920.

JONATHAN, Steele, “Heat Is on Gorbachev to Compromise on Enclave”,

The Guardian, 1988 July 14.

WALKER, Christopher, “Kremlin Call for Calm as Thousands Demonstrate: Unrest in Armenia”, **The Times**, 1988 February 24.

KELLER, Bill, “Soviet Dismisses Two Party Chiefs in Tense Republics”, **The Times**, 1988 May 22.

FISK, Robert, “Exiles Pin Faith on Gorbachov; Armenian Community of East Beirut”, **The Times**, 1988 August 30.

WALKER, Martin, “The Cult of Russia’s New Rich”, **The Guardian**, 1989 November 4.

BARRINGER, Felicity, “Armenian Protests Reportedly Subside.” **The Times**, 1988 February 29.

WALKER, Martin “Armenia Curfew Still in Force.” **The Guardian**, 1988 March 10.

Newsnight, TV, **BBC**, March 4, 1988.

“Azerbaijan: Armenian Unrest”, News at 1:00 pm, **BBC TV**, 1988 March 16.

WALKER, Christopher. 1988e. “Soviet City Curfew Enforced by Army.” **The Times**, March 2.

TAUBMAN, Philip, “Soviet Reports Deaths in Rioting; Unofficial Toll in Azerbaijan Is 17.” **The Times**, 1988 March 3.

WALKER, Christopher, “Soviet City Curfew Enforced by Army” **The Times**, 1988 March 2.

WALKER, Christopher, “Kremlin Call for Calm as Thousands Demonstrate: Unrest in Armenia.” **The Times**, 1988 February 24.

WALKER, Martin, “Armenia Curfew Still in Force” **The Guardian**, 1988 March 10

WALKER, Martin, "Armenians 'Massacred' in Ethnic Riots." **The Guardian**, 1988 March 9.

Walker, Martin, "Dissident Journalist Bears Tale of Armenian 'Bloodbath'", **The Guardian**, 1988 March 12.

WALKER, Christopher, "Claim of Massacre at Sumgait Refuted", **The Times**, 1988 March 30.

KELLER, Bill, "Riot's Legacy of Distrust Quietly Stalks a Soviet City", **The Sunday Times**, August 31.

WALDRON, Karl, "Armenians Desperately Try to Deny the Massacre of Azeris, Which Could Yet Paradoxically Turn Success into Long-Term Defeat." **The Guardian**, 1992 March 6.

The Financial Times gazetesini, 2 Mart 1992.

"Evidence of a Massacre Emerges in Azerbaijan", **The Times**, March 3, 1992.

"Nagorno-Karabakh. Massacre of Azeris", News at 9:00 pm, TV, **BBC**, March 3, 1992.

"Funerals of massacre victims", News at 9:20 pm, TV, **BBC**, March 4, 1992.

GOLTZ, Thomas, "Eyewitness: Down a Frozen Path to Refuge", **The Guardian**, 1993.

"Armenians Capture Road into Nagorno-Karabakh", News at 6:00 pm, TV, **BBC**, May 22, 1992.

FISK, Robert, "Armenian Community of East Beirut", **The Times**, 1988 August 30

Rugman, Jonathan, "Azeris Crumble Before Armenian Advance" **The Guardian**, 1993 September 7.

“Armenia peace”, **The Independent**, 15 Mayıs 1994

“Azeris square up to a loser's peace”, **The Independent**, 28 Temmuz 1994.

“How Armenia won the war but lost the oil”, **The Independent**, 24 Temmuz 1997.

“Black Gold: Peace pipe: Wealth soothes the troubled waters of a hostile post-Soviet world”, **The Independent**, 13 Kasım 1997.

“Turkey and Armenia bury the hatchet over a game of football”, **The Telegraph Gazetesi**, 14 Ekim 2009.

“Armenia's president makes historic trip to Turkey”, **The Telegraph**, 14 Ekim 2009.

“Azerbaijan military threat to Armenia”, **The Telegraph**, 22 Kasım 2009.

“Azerbaijan shoots down Armenian helicopter”, **The Telegraph**, 12 Kasım 2014.

“Suicide drone used for first time in fighting between Azerbaijan and Armenia”, **The Telegraph**, 8 Nisan 2016

“Conflict erupts between Azerbaijani and Armenian forces”, **The Guardian**, 2 Nisan 2016.

“The Guardian view on conflict in the Caucasus: handle with care”, **The Guardian**, 6 Nisan 2016.

“Azerbaijan and Armenian separatists agree ceasefire over disputed territory”, **The Guardian**, 5 Nisan 2016.

“Nagorno-Karabakh: Azeri-Armenian ceasefire agreed in disputed region”, **The Guardian**, 5 Nisan 2016.

“The Nagorno Karabakh conflict: Still Just about frozen”, **The Economist**, 7 Mart 2011.

“Frozen Conflicts Undermine Nuclear Security”, **Eurasianet**, 5 April 2016.

WAAL, Thomas, “Solve the Nagorno-Karabakh Conflict Before It Explodes”, **The Carnegie Europe**, 7 April 2016.